

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Elfsborgs Län

TILL

KONGL. MAJ:TS

i underdänighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1832, 1833, 1834, 1835 och 1836.

STOCKHOLM, 1840.
TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Elfsborgs Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för Åren 1832, 1833, 1834, 1835 och 1836.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Elfsborgs Län

TILL

KONGL. MAJ:TS

i underdänighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1832, 1833, 1834, 1835 och 1836.

STOCKHOLM, 1840.
TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§ 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	4.
§ 2. Invånare.....	5.
Folkmängden.....	5.
§ 3. Näringar.....	12.
a) Åkerbruk.....	12.
b) Boskaps-skötsel.....	16.
c) Skogar.....	18.
d) Bergsrörelse.....	21.
e) Fabriker, Bruk och öfrige Näringar på Landet.....	22.
f) Binäringar.....	25.
§ 4. Politisk Författning.....	29.
a) Kammarverk.....	29.
b) Statsbidrag.....	30.
c) Politie.....	35.
§ 5. Städer.....	42.
a) Wenersborg.....	42.
b) Alingsås.....	46.
c) Borås.....	48.
d) Ulricehamn.....	50.
e) Åmål.....	51.

Underdånig Berättelse för åren 1832, 1833, 1834, 1835 och 1836, angående Elfsborgs Läns tillstånd, synnerligen i Statistiskt och Ekonomiskt afseende.

Inledning.

Elfsborgs Län, omfattande hela Dahls Land, som består af fem Härader med en Stad och fyratjotre Socknar, samt vestra och södra delarne af Westergöthland, eller tretton Härader med fyra Städer och ett hundrade åttio Socknar, förutan åtskillige socken-andelar i begge Landskapen, hvilka tillhöra Socknar inom andra Län, — är vidare indeladt uti en Lagsaga med sex Domsagor, och uti sex Fögderier med tjugufem Länsmans-distrikt. Länet, gränsande i norr och nordost till Wermland och Norrige, i vester till Götheborgs och Bohus Län, i söder till Hallands Län samt i öster till Jönköpings och Skaraborgs Län, skall innehålla uti areal-vidd ungefärligen 120 kvadratmil, deraf sjöar, strömmar, träsk och kala bergsträckor anses upptaga omkring femtio, så att den jordyta, som är odlad och möjlig af odling, eller är skogbeväxt och till plantering tjenlig, samt för öfrigt har vegetation, torde svara närmast emot 70 kvadratmil. Denna beräkning af areal-rymden är grundad på Hermelinska kartan och andra äldre kartor: enligt af Forsells nyare karta öfver Skandinavien, skall deremot Elfsborgs Läns

areal-vidd endast uppgå till något öfver 114 qvadratmil, hvilket äfven torde vara det rätta, när den del af Wenern, som kallas Dahlbo-sjön, och eljest kan till Länets räknas, från beräkningen uteslutes.

§ 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Tössbo och Wedbo härader, som å Dahlsland gränsa till Wermland, Norrige och Bohus Län, bestå af höga och skogrika bergsträckor, som emellan sig bilda större och mindre dalar, hvilka, i afseende på jordmånen, äro af ganska skiljaktig beskaffenhet. Till större delen utgöres marken af sandjord, på några ställen blandad med lera, undantagande Tössö pastorat, hvarest lermylla är rådande jordarten; men i synnerhet emot Norska gränsen är jordmånen svag och föga bördig. Wahlbo härad, som å vestra sidan stöter till Bohus Län, är äfvenså bergbundet, som förstnämde härader, likväl med bättre jordmån, deri lermylla ofta förekommer; hvaremot öfriga delen af Dahlsland, utgörande Nordåhls och Sundåhls härader, har i det mesta en jevn och slät belägenhet, vidlyftiga åkerfält samt god och bördig jordmån, hufvudsakligen bestående af lermylla. Sjön Wenern begränsar Dahlsland å nordöstra sidan, i hela sträckningen från Wermlands Läns gräns till Wenersborgs stad, och utom dess finnas många andra större och mindre sjöar, bland hvilka Stora Lee utmed Norska gränsen och de vattendrag, som förena den med Wenern, i synnerhet förtjena att anmärkas; landet är för öfrigt i alla riktningar genomskuret af åar och bäckar, de flesta med aflopp åt Wenern.

I Westergöthland är den landsträcka, som börjas vid Wenern, innesluter Halle- och Hunneberg och sedan omgifver eller tillgränsar Götha Elf, utgörande Wäne, Flundre och Ahle härader, både vacker och fruktbar: rådande jordmånen är här ömsom lera och svartmylla; men i den mån landskapet aflägsnar sig från Elfven och i synnerhet ja mera det närmar sig gränserne af Halland och Småland, blifva jordarterne sämre och svagare. Inom Bjerke, Wädtele och Kullings härader träffas likväl ännu flere fruktbara trakter, med mer och mindre god lera och lermylla; men i Gäseneds härad, som är sandigt och stembundet, äfvensom i Redvägs härad, hvilket

närmar sig denna beskaffenhet, finnas sådane bättre jordarter mera sällan och endast såsom undantag; utan består rådande jordmånen derstädes, så väl som uti Åbs, Kinds, Marks, Wedens och Bollebyggds härad, af så kallad mjäle eller mojord och sandblandad mylla, som i allmänhet gifver mindre lönande afkastning, ehuru äfven inom desse härad, synnerligen uti Marks, åtskilliga trakter finnas med bördigare jordmån. Delar af Wåne, Bjerke och Kullings härad, Gäseneds härad och en del af Redvägs härad, kunna räknas för slättland, fastän sins emellan mycket olika, hvaremot det öfriga af Westgötha landskapet är bergigt och skogbeväxt samt delvis starkt couperadt och i fördjupningarne uppfyllt med sjöar, kärr och mossar, som finna aflopp genom en mängd åar och bäckar, antingen åt Wenern och Götha Elf, eller åt Nordsjön och Kattegat.

Elfsborgs Län, som, i dess längsta utsträckning från Norska gränsen i nordvest till gränssorna af Halland och Småland i sydost, håller öfver 30 mil, företer således stora skiljaktigheter i fysikaliskt afseende och naturliga förmåner; men der saknas likväl icke inom något härad, helt och hållet, hvarken jordmån för ett nödortfigt åkerbruk, skog för husbehof eller vattendrag för nyttiga inrättningar.

§ 2.

Invånare.

Folkmängden i Länet utgjorde vid slutet af förra qvinquennium, enligt de år 1831 hållne mantalsskrifningar för 1832, 195,210 personer, och har sedermera, jemlikt de vid slutet af hvarje år hållne mantalsskrifningarne för påföljande året, funnits utgöra, på sätt bilagde sammandrag utvisar:

År 1832	201,446.
„ 1833	204,554.
„ 1834	206,566.
„ 1835	208,849.
„ 1836	213,253.

nämligen: på landsbygden bosatte	204,315.
och i städerna boende	8,938.

samt af dessa alla:

Skattdragande, af Mankön	53,308.	
af Qvinkön	56,563.	109,871.
Skattfrie, af Mankön	50,408.	
af Qvinkön	52,974.	103,382.

Under loppet af detta qvinquennium har således folkmängden årligen varit i tilltagande, betydligt på landsbygden och något i städerna, samt för det hela blifvit ökad med 18,043 personer; och lägges nu härtill folkökningen under qvinquenniet 1822 med 1826, 21,980 personer, samt under qvinquenniet 1827 med 1831, 10,310 personer, så framstår det anmärkningsvärda resultat, att folkstocken i Elfsborgs Län blifvit på femton års tid tillökad med 50,333 personer.

Oberäknadt de naturliga orsaker till folkökning, som verka öfverallt, i synnerhet under ett längre fredstillstånd, förefinnas åtskilliga andra, som, särskildt eller gemensamt, bidragit att på landsbygden inom Elfsborgs Län befördra folkmängdens tillväxt vida öfver proportionen i medlersta delen af Riket. Jorden uti detta Län, hvarest jemförelsevis ganska få större landegendomar existera, besittes och brukas egentligen af skatte-allmoge, sällan i hela och oftare i halfva hemman, men allmännast i $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{12}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{24}$ och $\frac{1}{32}$ dels samt ännu mindre hemmanslotter, med hvilkas ytterligare klyfning jemnt fortgår, hvarförutan afsöndring af jord från hemman fortfarande sker genom köp, förpantning, undantag eller fördel och på flerehanda sätt, samt genom oafhängige torps och backstugors anläggande, merendels på utmarken. Så väl förut, som under de 3:ne sista qvinquennierne hafva dessa förhållanden, enär de, i bredd med odaljordens bättre brukning efter vunne ägoskiften, mer eller mindre verksamt utvecklats sig inom Länets fleste delar, dock företädesvis på Dahlsländ, föranledt och medfört en mängd nya bosättningar; och sålunda, jemte det de onkeligen bidragit, genom nya odlingar, att öka jordbrukets alster, hafva de tillika, åtminstone i motsvarande grad, verkat på populationen, hvars förvånande tillväxt under de sista 30 åren hufvudsakligen förklaras genom denna växelverkan; äfvensom en särskild

förklaringsgrund kan hemtas från binärningarne i södra delen af Länets, hvilka sysslosätta och föda en stor del af obesutne folkmängden derstädes. Öfrige orsaker till folkstockens utomordentliga tillväxt torde igenfinnas i minskad mortalitet, genom rikligare tillgångar på lifsmedel, omsorgsfullare helsovård och uteblifvandet af svårare farsoter; ty cholera-sjukdomen, som härjade i Länets 1834, från medlet af Juli intill årets slut och borttryckte 1,466 mestadels gamla personer, synes ej hafva hämmat populationens tillväxt, om icke för det året, utan torde snarare hafva verkat motsatsen, der yngre hjonelag efterträdt äldre.

Ehuru erfarenheten afgifvit bevis derom, att utvägar till nödtorftig bergning för Länets varande folkstock icke saknades, i synnerhet som den kunnat bestå och, fastän i mindre mån, föröka sig äfven under qvinqvenniet 1827 med 1831, då följderna af 1826 och 1830 årens missväxter hårdt tryckte, — ger likväl sättet hvarpå folkökningen här utvecklats, samt den fattigdom och det tillfälliga betryck, hvarmed en stor del af befolkningen kämpar, anledningar nog till eftersinnande: om det må vara önskvärdt, eller för samhället gagneligt, att folkökningen obehindradt fortgår i enahanda riktning? Det är nämligen utredt, att af tillökningen i Länets folkmängd sedan 1808, tillhoppa omkring 90,000 personer, hälften åtminstone kan räknas till obesutna arbets-klassen, eller till hushåll, som, med ringa, otillräckligt eller icke något jordbruk, egentligen måste lefva af tillfälligt arbete eller arbetsförtjenst för dagen; och finnas orter, der denna obesutna klass redan börjar i talrikhet öfverstiga klassen af besutne, behållne och bergade jordbrukare, hvilket i många afseenden betänkliga förhållande, enär det hufvudsakligen tillkommit medelst hemmansklyfning och jordafsöndring samt backstugors och inhysestorps anläggande, oftast i strid med gällande författningar, — före detta föranlåt mig att hos Eders Kongl. Maj:t underdånigast motivera och föreslå visse förändringar och tillägg i Kongl. Förordningen den 19 December 1827; lärande denna fråga bero på Nädigste pröfning, sedan Landshöfdingarne i samråd med särskildte Commiterade för hvarje Län, haft tillfälle att deröfver utlåta sig. I underdåniga utlåtandet härifrån, hvilket ingått vid början af 1836, hafva Commiterade, med tillstyrkande af åtskillige nödige ansedde lagbestämmelser om hemmansklyfning samt jordafsöndring och undantag från hemman, enhälligt hyllat den mening: "att ofvanåberopade Kongl. Förordning borde ökas med ett 3:dje Capitel om backstugors och jordtorps anläggning, deri skulle stadgas, att hvarje besuten hemmansägare vore tillåtit på sitt enskildta område anlägga så små och så

"många backstugor och torp han behagar, med vilkor att backstugusittaren icke må tilläggas besittningstid på flera år, utan i anseende till sin person lyda under jordägarens husbondevælde, i enlighet med tjenstehjons-stadgan, och att jordtorparen, som föder boskaps-kreatur, bibehålles vid den i 16 Capitlet 5 §. Jorda-Balken och Kongl. Brevet den 17 October 1781 föreskrifna fardagsrätt, samt att backstugusittaren, som icke kan föda slike kreatur, skall tillgodonjuta uppsägningstid af minst sex månader före stämmodag, som för desse alltid borde vara om våren, till exempel den 25 Mars; För-samlingarne dock förbehållet att i afseende på inflyttande personers rättighet till bosättning sig yttra, i den ordning derom särskildt finnes eller kan blifva föreskrifvet." Om och huruvida äfventyrliga bosättningar i backstugor och inhyses skulle hindras genom detta föreslagna medel, torde förnämligast blifva beroende af möjligheten att inom hvarje ort riktigt tillämpa och handhafva föreskrifterne härom, hvilket, så väl som visse åtgärder vid hemmansklyfning och jordafsöndring, Commiterade ansett böra i första rummet uppdragas åt Menighets-Nämder: någon hastig verkan af stadgandet, till folkmängdels hämmande bland obesutne arbets-klassen, kunde i alla fall icke inträffa, eller böra befaras; men det synes vara ofelbart att ifrågavarande medel, rätt användt, skulle ställa backstugusittare och inhysesbjon i ett för dem sjelfva nyttigt beroende af jordägaren, samt således bidraga till deras trefnad och sedlighet, äfvensom foljaktligen till det i sådan ställning uppväxande slägtets bättre vård.

Påståendet, att folkets fysiska styrka i sednare tider aftagit, kan jag för min del icke antaga såsom regel, hänfördt till de under sistförflutne 30 åren födde; utan har jag, tvertom, flere anledningar, hemtade jemväl från erfarenheten vid bevarings-mönstringarne, att anse detsamma oriktigt, i synnerhet som ökad production af födoämnen och större tillgång på beklädnads-förnödenheter beredt allmogen tillfälle att lefva och kläda sig bättre, än förr. Men undantag från detta omdöme måste jag likväl medgifva, dels för de lyckligtvis ännu sällsporde fall, då ungdomen dagligen och öfverflödigt nyttjar brännvin, dels ock för den yngre population, som, tillkommen efter i backstugor och inhyses bosatte hjonelag, blifvit uppfödd under fattigdom och brist, i följd af föräldrarnes felslagna beräkning att subsistera såsom oberoende arbetare. Här, såsom i andra rikets landskap, förhåller det sig eljest så, att bergs- och skogs-trakternes inbyggare äro i allmänhet resligare och starkare än slättbyggdernes.

Folkets

Folkets lynne och bildning måste, uti ett Län af så betydlig storlek, och der naturen antyder så olika föremål för verksamheten, framte många skiljaktigheter. Öfverallt är likväl laglydnad ett utmärkande drag; och äfvenså träffas allestädes spår af det sunda förstånd, den öppna redlighet samt den känsla för Konung och Fosterland, som alltid utmärkt Svenska allmogen. Ungdomens bildning i allmänhet, fortgående, såsom af ålder, under presterskapets allmänna tillsyn och föräldrars närmare ledning, med tillhjelp merendels af mindre bildade personer, som ofta utan annan kallelse än egna behovet egna sig dertill, bär visserligen stämpeln af tillfällighet och kan icke vara annat än ofullkomlig, fastän ett närmande till det bättre omisskänneligen visar sig; men ungdomens sedlighet, djupt rotad uti nationallynnets och befastad af religions-undervisningen, synes ännu vara på en högre ståndpunkt, oaktadt det lättsinne man förebrår vår tid. Brännvinsens öfverflödiga bruk, som dock, efter mitt omdöme, icke tilltagit under senare åren, är ännu den stötesten, som behöfver och efter möjligheten bör undanrödjas; men ehuru författningarne emot detta missbruk icke kunna fränkännas den verkan, att tillbakahålla oordningar på offentliga ställen och vid allmänna sammankomster, torde det likväl vara tvifvelaktigt, om höjelsen, att ommätligt njuta af brännvin, står att utrota annorledes, än genom förbättrade undervisnings-anstalter för det uppväxande släktet, hvarigenom detta kan ingifvas begrepp om andra och ädlare njutningar. Med ökad välstånd bland allmogen synes det öfverdådiga brännvins-supandet jemväl aftaga; och ett yttre verksamt medel emot dryckenskapslasten torde dessutom stå att finna i beredande knapp tillgång, med högt pris på brännvin, enär erfarenheten ådagalagt, att öfverflödigt tillgång och lågt pris på varan städse visar ett öfverflödigt inflytande till motsatsen.

Då man undantager Dahlsland, der allmogen ännu saknar händighet i slöjder, framvisa öfrige delar af Länet åtskillige slag af slöjdfärdighet och stundom af verklig konstfärdighet, så att slöjdvarors förfärdigande till afsala på många ställen af landsbygden utgör en för orten vigtig binäring, oumbärlig såsom beståndsdel till folkstockens underhållande jemte det svagare jordbruket; och inträffar detta förhållande synnerligast uti häraderne omkring Borås och Ulricehamn, derifrån varornes afsättning befordras genom gård-farihandeln: inom dessa trakter, hvarest mycken flit och idoghet råder, är ock valmagan mest allmän, och träffas ej sällan verklig förmögenhet hos allmogen, fastän det ena och andra icke eller saknas uti Länets öfrige delar.

Den intill Norrige närmast gränsande delen af Dahlsland, som på svaga och ofruktbara hemman lyser talrik befolkning, utgör må häuda skarpaste undantaget från regeln, i synnerhet sedan rörelsen med skogs-effecter nu mera efter skogarnes aftagande, icke så jemnt och tillräckligt som förr, fyller bristen i jordens afkastning; och folket kan här således endast bestå vid det mest tarfliga och sparsamma lefnadsätt. Uti Westergöthland må äfven, jemte Wedens och Bollebygds härader, som hafva sandig och berghunden jordmån samt inskränkta reiningar, till undantagen räknas Gäseneds härad, såsom af naturen särdeles missgynnadt, då det i allmänhet har svag och ofruktbar jordmån, lider brist på skog och är afsides beläget för trafik; men lefnadsättet är sparsamt, och under senare tider har i sistnämnde härad, likasom i de närgränsande Wedens och Kullings, utvecklats sig en ny näringgren, som mycket bidrager till invånarnes bestånd, nämligen: odling af potates och denna växts förvandlande till brännvin.

Arbetare vid jordbruket och öfrige näringar saknas icke uti någon del af Länets; men de betalas olika, efter tillgång och behof inom hvarje ort. Dagsverkslönerne variera således betydligt, till exempel emellan 10 skillingar 8 runstycken och 24 skillingar Banco för karl-dagsverke samt 8 och 16 skillingar Banco för qvins-dagsverke, sommartiden på egen kost: för öfrigt upplyser närlagde utdrag af markegångs-taxorne, huru de i allmänhet varit stadgade. Tjenstehjons-löner, underkastade en jemförlig variation orterne emellan, äro från 10 R:dr till 33 $\frac{1}{3}$ R:dr Banco årligen för en dräng och 4 R:dr till 13 $\frac{1}{3}$ R:dr Banco årligen för en piga, förutan städja och visse beklädnads-persedlar, som vanligen betingas jemte lönen och uppgå i värde till 10 à 13 $\frac{1}{3}$ R:dr för drängen och 6 à 8 R:dr för pigan, hvarförutan husbonden merendels erlägger tjenstehjonets krono-utskylder. Uti städerna förhåller sig både dagsverkare och tjenstehjons contanta aflöning något högre, relativt till landsorten deromkring, dock öfverstiger den sällan hvad här ofvan är högst uppgifvet. Men hvad som i denna fråga förtjenar särskildt anmärkas, är den för jordbrukaren missgynnande omständighet, att dagsverks- och i synnerhet tjenstehjons-lönerne, något fallande i svaga eller missväxtår, stiga öfver vanligheten vid goda skördar, då ett ringare pris och trög afsättning på jordbrukets producter ofta sätta husbonden i förlägenhet om penningar att afbördas sig denna utgift: botemedel mot denna olägenhet, som annars synes ligga i naturen af förhållanden emellan arbetaren och den honom behöfver, lär uti någon del endast kunna finnas uti antagandet af jordtorpare, med bestämd arbetsskyldighet alla år; och detta synes äfven allmogens

hafva börjat inse, emedan omtänksamma bönder, med större eller vidsträcktare hemmansdelar, nu, mera än förr, inrätta sig efter sådan grundsats.

För att lösa frågan: om och huruvida ekonomiska välståndet på landsbygden må hafva aftagit, eller tilltagit, eller ock förblifvit stationärt? måste till en början skillnad göras emellan den besutne jordbrukande allmogen och obesutne folk-klassen, — med den senare menadt hemmansbrukare utan besutenhet samt torpare, backstugusittare och inhysesljon med flere. Genom förut afgifne underdåniga Berättelser, är vordet upplyst och ådagalagdt, att, i senare tider, egentligen sedan 1808, tillgångarne för folkmassans fysiska bestånd, vunnit progressiv förkofran, eller, som vill säga detsamma, att allmänna välmågan i sjelfva verket tilltagit. — Hvad nu särskildt angår den besutne allmogen, så finnes detta tilltagande hafva än vidare synbart utvecklat sig under detta qvinqvennum, såsom följd bland annat af fem goda eller medelmåttiga skördar, samt ökad efterfrågan och förhöjde afsättnings-priser på jordbrukets alster, deraf i synnerhet hafrån kunnat med fördel säljas äfven till export. Naturligtvis hafva samma orsaker icke kunnat blifva utan verkan för den obesutne folk-klassen, hvars bergning befordrats genom deraf uppkommen större tillgång på lefnads-förnödenheter i forening med ökad arbetsförtjenst; och då, oakadt det afbrott cholera-sjukdomen 1834 vållade i allmänna rörelsen och varu-omsättningen, dessa för öfrigt kunna sägas hafva varit särdeles lifliga, har man foljakteligen goda skäl för den slutsats: att besutne allmogens välstånd vunnit tillväxt, samt att obesutne folk-klassen haft någorlunda jemn bergning och möjligtvis kunnat, med ordning och sparsamhet, förbättra sin ekonomiska ställning under loppet af detta qvinqvennum, — en slutsats, för hvilken bevis äfven kan hemtas derifrån: att krono-utskylderne utgått med större lätthet än förr, att utsökningsmålen ansenligen minskats, att exsecutiva auctioner på hemman och fastigheter mera sällan förekommit, samt att värdet af hemman och jordlotter, så väl vid tvungen försäljning som eljest, visat sig vara snarare i stigande än i fallande.

Man har ännu alltför få och osäkra uppgifter om inkomsten af Länet alla näringsgrenar och om invånarnes samfälta utgifter, till så vidt de stanna utom Länet, för att ens försöka en beräkning deröfver, till utredande af balancen och huruvida den slutar sig med öfverskott eller brist; men det är i alla fall påtagligt, att en slik beräkning skulle slå bättre ut för Länet under nu ifrågavarande qvinqvennum, än under det nästföregående, fastän undsättnings-skulderne till Stats-cassan och skuldsättningar hos Riks-Discont-Verket blifvit emedlertid afbördade till högst betydliga belopp.

Näringar.

a) *Åkerbruk.* För Länet i det hela kan åkerbruket, betraktadt såsom särskild näring, anses vara den, som frambringar högsta värdes-producten, fastän trakter finnas, der andra näringsgrenar härutinnan tälla.

Inom södra Dahlsland och den tillgränsande norra delen af Westergöthland samt delvis äfven på norra Dahlsland, till så vidt invånarne grunda deras bestånd på åkerbruk, har, vid större egendomar och hos jordbrukande ståndspersoner, vaxelbruk blifvit nästan allmänt antaget; och detta brukningsätt vinner allt mera framgång äfven ibland allmogen, som redan ombyter med odling af säd och foderväxter på öppna åkerjorden. Vanligen trädes i dessa trakter $\frac{1}{4}$:del eller $\frac{1}{5}$:del af åkern, och det öfriga besås med höst- och vår-hvete till omkring $\frac{2}{100}$:delar, höst- och vår-råg 12, korn 6, hafre 50, blandkorn 6, ärter 2 och potates 24 sådana delar. Hafre är således ännu hufvudsädet, men detta ökas icke mera på odaljorden, utan uttränges snarare der något af råg och potates, hvaremot ny-odlingar merendels besås med hafre. I den del af Westergöthland, som närmast tillgränsar Götha Elf, är brukningsättet i så måtto skiljaktigt, att der säs mindre af hafre, men mera ärter och korn, samt dessutom bönor till betydlig proportion. Invånarne uti de till Länet hörande södra häraderna af Westergöthland fortfara deremot allmänt med det af ålder brukliga ensädet, undantagande några ståndspersoner som begagna trädning och vaxelbruk, då vanligen trefjeddelar af jorden besås, $\frac{1}{4}$ med Larsmesso-råg och hälften med korn, blandkorn, hafre och potates. Annars nyttjas i dessa trakter föga höstutsäde, utan besås öppna åkerjorden helt och hållet med vårsäd, bestående af något råg, till en ungefärlig tiondedel, af ganska litet korn och ärter, men hufvudsakligen af blandsäd och hafre samt för öfrigt af potates, som alltmera tager öfverhand; och måste, utan tvifvel, orsaken till detta allmänast antagna brukningsättet, med ensäde, sökas dels uti den till åker användbara jordens inskränkta rymd och dels uti dess magra beskaffenhet, som gör den mindre tjenlig för annat, än svagare sädesslag.

Lin trifves öfverallt i Länet, och odlas jemväl på de flesta orter till husbehof; men inom Marks härad skötes odlingen och beredningen af denna

växt i stort och med omsorg, samt tillverkas deraf väfnader till betydligt afsalu. Hampa odlas endast på spridda ställen och i ringare skala; så att afkomsten icke fyller Länets behof. Humla odlas åter mera allmänt till husbehof och på åtskilliga ställen jemväl till afsalu, hvilket senare i synnerhet äger rum i Hesselskogs och Dahlskogs socknar på Dahlsland samt i Kinds härad af Westergöthland, derifrån afsättningen till andra orter är betydlig. Kummin växer i åtskilliga trakter sjelfsådd på ängarne, och skördas å Dahlsland äfven till afyttring utom orten. Rofvor, morötter, kålrötter och kålsorter odlas öfverallt af allmogen till husbehof, och fruktträd träffas stundom äfven vid allmogens gårdar; men finare trädgårds-växter och större fruktträds-planteringar finnas i allmänhet endast vid ståndspersoners egendomar. Inom de socknar af Länet, som gränsa nära intill Götteborg, äro ställen, der trädgårdsskötseln drifves såsom näringsfång.

I frågan om antagne nya metoder vid jordbruks-skötseln, eller nya inrättningar till arbetskrafters besparande dervid, må nämnas att, egentligen på Dahlsland, har Engelska flåhacknings- och jordbrännings-metoden, som funnits ofta förstöra matjorden, lemnat rum för ett annat odlings-sätt med bränning efter plog, sålunda, att blott en plogskifva i hvarje åkerteg sönderskåres, uppställes och brännes, hvilket sätt besparar arbete och förtär mindre af matjorden, men befördrar ändock bördigheten. Användandet af grauris, i stället för spillning, vid potates-planteringen är jemväl ett i senare åren uppfunnet hjälpemedel, som efter hand allt mera antages. Nya redskap för jordens häfd äro deremot icke antagne; men de vanliga, plojen och harfven, bringas af hvarje omtänksam jordbrukare i det skick, att jordens redning dermed kan åstadkommas. Undantagande trösk-machiner och väderharpor till säds rengöring, hvilka vid större egendomar begagnas, hafva mekaniska inrättningar till besparande af arbetskraft icke eller kommit i allmänne bruk.

Till så vidt det i allmänhet låter bestämma sig, kan man antaga vanliga sänings-tiderna vara: för vår-utsädet efter medlet eller emot slutet af April och första dagarne af Maj, samt för höst-utsädet medlet och slutet af Augusti samt början af September; och infaller skördetiden vanligast närmare början af Augusti samt räcker in i början och emot medlet af September månad. Afvikelserne måste dock vara många uti ett Län med så vidsträckt läge och så skiljaktige natur-förhållanden.

Vid medelmåttig skörd är spannmåls-productionen uti de förut anmärkte delarne af Länets, hvarest åkerbruk utgör folkets hufvudnäring, mera än tillräcklig för behofvet inom hvarje ort, så att femtedelen, eller kanske fjerdedelen, kan anses gå till afsalu utom orten eller utom Länets. I Länets öfriga delar och synnerligast uti vissa socknar af Dahlsland, närmast Norska gränsen, samt i de sydliga trakter, som omgifva Borås och Ulricehamn, eller tillstöta, svarar deremot spannmåls-productionen, äfven vid den rikaste skörd, icke på långt när emot consumptionen, utan måste skillnaden för behofvets fyllande tagas ifrån andra orter; och sker detta vanligen i förstnämde norra trakt från Norrige någon gång, men annars från nedra Dahlsland, samt uti sistnämde södra trakter från Götheborg, Halland och Skaraborgs Län, ifrån hvilket sednare tillförseln på Borås torg i synnerhet är betydlig; hvarförutan Kinds och Redvägs häraders invånare under sednare åren börjat inköpa mycket af den spannmål från Östergöthland, som hålles till salu i Jönköping. — Vill man för Elfsborgs Län, öfver hufvud, jemföra spannmåls-productionen emot consumptionen, så blifver resultatet, att årligen större quantiteter spannmål behöfva tillföras Länets från andra Län och orter, ehuru, genom åkerbrukets tilltagande och den utvidgade potates-odlingen, behofvet är mycket förminskadt, emot hvad det annars, vid en starkt ökad befolkning, skulle vara. Genom approximation är utrönt, att vid knapp skörd utgör hela behofvet af tillförsel från andra Län och orter omkring 100,000 tunnor spannmål, men vid missväxt vida derutöfver, ända till 150 à 160,000 tunnor och mera.

Jemte de orsaker till jordbrukets tillväxt, som i 2 §. äro angifne ibland medlen hvarigenom äfven folkökningen fortgått, kan man icke fränkänna en mera utbredd kunskap om bättre metoder vid jordbruks-skötseln stort inflytande; och bör anmärkas, att förtjensten häraf tillhör jordbrukande ståndspersoner, med upplysning och nit för yrket, hvilka härutinnan gifvit exempel, — det enda som i dylik fråga verkar directe på allmogens öfvertygelse: Hushållnings-sällskapetets bemödande, att genom belöningar uppmuntra allmogen till en ändamålsenligare jordens indelning och brukning, har dock något medverkat för detta ändamål. Såsom bidragande orsak kan äfven nämnas den ökade hågen för ägoskiften, skogs- och utmarks-delningar samt andra sådana företag, som lemna hvarje jordbrukare för sig mera frihet och bättre utrymme att efter egen erfarenhet sköta sitt jordbruk; hvarförutan odlingslånen på vissa ställen kraftigt medverkat till oländig marks uppbyg-

tande och odlande; och slutligen må man icke förtiga den omvårdnad, en upplyst Regering i senare tider egnat åt jordbruket genom skyddande författningar, som antingen undanröjt directa hinder för jordbruks-näringarnes uppkomst, eller lindrat och afskaffat vissa betungande sätt att utgöra beskattningen. Intrycket, sålunda gifvet till än större utveckling, försvagas må hända endast af ett verkligt hinder; men detta, bristande afsättning på den öfverflödiga spannmåls-productionen efter goda skördar, torde dock vara det svåraste att afhjelpa uti ett land der stora städer saknas, der invånarne i de små, äfvensom i bergsbruks-orterna, sjelfve till stor del äro spannmåls-producenter, der ett utvidgadt fabriks-system icke ännu finnes eller lätteligen torde kunna införas, och der någon mellanhandel, till spannmåls uppläggande och förvarande för knappa år, icke i allmänhet äger rum. Man kan likväl ej skäligen påstå att spannmålspriserna varit, under goda eller medelmåttiga skördar de senare åren här i Länet, låga, annorlunda än i jemförelse med priserna efter missväxter; och detta förhållande, som egentligen bevisar, att de då af omständigheterna högt nppstegras, tyckes uti ett vidsträckt rike med, under vintermånaderne, afbruten vatten-communication, ligga så djupt i sjelfva sakens natur, att det väl icke kan ändras, om än till någon del genom tjenliga författningar corrigeras. Så länge öfverproductionen af spannmål icke kan föras riad eller torkad till torgs, möter dess uppläggande i större förråd en betydlig svårighet, som måste återverka på mellanhandelen med denna första nödvändighetsvara, samt göra den både svår och dyr att åtkomma efter felslagna skördar, hvaremot emedlertid annat hjälpemedel ej lär finnas, än en väl afvägd tulltariff, som kan gynna spannmåls-utförsel efter goda och införsel efter svaga skördar.

I närvarande ställning kan brännvins-bränningen, betraktad såsom vehikel till åkerbruket, jemväl anses vara ett stundom nyttigt correctiv emot spannmåls-förråders hopande hos producenterne till förlägenhet och lidande för dem; dock bör anmärkas, att bränningen inom detta Län egentligen är beräknad på afverkning af potates till brännvin. Att jordbruks-näringen nu ganska mycket beror af brännings-rättighetens fria utöfning, måste dessutom medgifvas; och till exempel härom kan i synnerhet åberopas förhållandet uti Wädtele, Kullings, Gäseneds och Wedens härader, hvarest allmogen i senare tider företagit sig att, på en för öfrigt nog otacksam jord, odla potates i stort, och deraf tillverka brännvin, som afsättes på andra orter med betydlig vinst för häradernes annars vanlottade jorbrukare och till ej ringa lättnad för dem vid krono-utskyldernes godtgörande. En annan och vigtig

fråga är: om icke den brännings-rättighet, som nu tillkommer både större och mindre samt de minsta jordbrukare, kunde, till allmän bättnad, utbytas mot en med högre afgifter belagd fabriksmessig bränning, i större verk, derigenom brännvinet kunde hållas uppe i ett någorlunda högt pris, samt åtkomsten till denna vara såmedelst försvåras, — det enda säkra medel, erfarenheten hittills gifvit vid handen, såsom verksamt mot dryckenskapslasten.

b) *Boskaps-skötsel* utgör, äfven då den betraktas skild från åkerbruk, en hufvudsaklig beståndsdel af folknäringen. Uti de delar af Länet, hvarest åkerbruket är i mesta flor, nämligen: på slättbygden af Dahlsland och uti tillgränsande trakter af Westergöthland, har detta öfvervigten; men på norra och vestra Dahl samt i andra trakter af Westergöthland, synerligen Kinds härad, håller boskaps-skötseln snarare jemvigt med åkerbruket och lemnar, utöfver husbehovet, mer eller mindre betydlig afkastning till afsalu.

På Dahlsland äro ängarne i allmänhet bördiga, hufvudsakeligen naturliga och öfver hufvud svarande emot åkern, samt har den couperade delen af landet i synnerhet förmånen af godt och tillräckligt sommarbete. Ängs-culturen försummas dessutom icke, och användes dervid merendels klöfver- och thimotei-utsäde; men, äfven utan utsäde frön, underhålles gräsväxten af vild klöfver och andre tjenlige foderslag, när igenläggningen sker efter väl häfdad åker. Inom Westergöthland är ängsodlingen mindre utbredd, och föga använd uti de södra trakterne, som likväl delvis hafva goda foder-tillgångar från naturliga ängar: tillräckligt sommarbete finnes der nästan allmänt.

Hornboskapsen på Dahlsland är i allmänhet af litet, men godt, inhemskt slag, som tilltager i godhet med ängs-culturens utvidgande. Uti Westergöthland, der boskaps-kreaturen oftare inköpas från andra orter, äro slagen mera blandade och sins emellan skiljaktiga, likväl i allmänhet icke stora, fastän stundom ganska goda. Till racens förädling eller fortplantning af bättre racer har i intetdera af landskapen något blifvit tillgjordt, annorlunda än såsom undantag af jordbrukande ståndspersoner, hvilka mellanåt förskaffat sig större och bättre stamrace från andra orter. Oxar användas vid jordbruket och vid kortare körslor, i alla delar af Länet, samt på några ställen jemväl till mera långväga forslingar. Endast under höst-, vinter- och vår-

måna-

månaderne, eller så länge marken är frusen eller betäckt af snö och utan bete, nyttjas i allmänhet stallfodring för boskapskreaturen.

Hästarne äro på Dahlsland af någorlunda god art och medelmåttig storlek, i synnerhet norr ut, hvarest inhemska stammen är mycket blandad med den än bättre Norska häst-racen. Jemväl i öfrige delar af Länets hästarne, ehuru af flere olika slag och mera små än stora, skäligen goda och väl underhållne i allmänhet. Relativt till hemmantal och folkmängd hålles mindre antal hästar uti de sydliga trakterne af Westergöthland, än annorstädes i landskapet, hvilket åter är följd af hemmanens inskränkta foder-tillgångar; men uti vissa trakter af Länets norra del, der fodertillgångarne äro ymniga, kunde hästafveln ökas och utbildas till näringsgren, om hingstar af ädlare och goda slag finnes till racernes upphjelpande, hvartill nyligen början i så måtto blifvit gjord, att en hingst från Strömsholms Kongl. Stuteri blifvit stationerad här i grannskapet. Från Dahlsland försäljas redan årligen 2 till 300 föl, som vanligen inköpas af allmogen uti Westergöthland och Bohus Län.

Får-afveln är ganska betydlig i det hela. De får, som af allmogen uppdragas för eget behof till föda och beklädnad eller ock till afsalu, äro merendels grofullige, af Svenskt eller blandadt slag. Finullige, ursprungligen af Tysk eller Spansk race, underhållas äfven i synnerhet hos ståndspersoner; hvarförutan Schäferier af Electoral-race under senare åren blifvit anlagde på ett par ställen, nemligen å Gräfsnäs och Rånums säterier. Den förminskning allmogens färbjordar lidit genom sjukdomar efter de våta somrarne vid slutet af förra och början af detta qvinqvennum har sedermera blifvit någorlunda ersatt genom ny afvel.

Getter finnas ännu i bergs- och skogstrakterne inom de mest nordliga och mest sydliga delarne af Länets; men för öfrigt äro dessa kreatur afskafade, såsom skadedjur i den mån jordbruket vunnit förkofran.

Svin uppfödas till betydlig mängd uti de seminanta delarne af Länets; och äfven annorstädes, för husbehof, träffas deraf på somliga ställen goda racer.

Af Fjäderfä finnas i allmänhet Gäss och Höns. Gåsafveln är icke obetydlig på södra Dahlsland och å slättbyggden af Westergöthland, utan lemna årligen öfverskott till afsalu.

Att boskapsafveln tilltagit öfver hufvud, om icke fullkomligen i bredd med jordbruket, åtminstone betydligt, visar sig af alla förhållanden och är äfven naturligt, då dessa näringar hafva på hvarannan en beständig vaxelverkan, så att den enas förkofran gifver medel vid handen till den andras. Om och huruvida brännvins-bränningen bidrager till boskapsafvelns utvidgande, kan vara svårt att afgöra; likväl synes gifvet, att den icke är ett nödvändigt vilkor för boskapskötselns bestånd, och att kreaturs-racerner snarare försämras än förbättras, genom njutningen af drank, ehuru det är onekligt, att denne i knappa foderår, eller på orter, som hafva ringa hötillgång, lemnar betydligt understöd åt ladugården; dock gör den utan tvifvel mesta nyttan vid svinkreaturs uppfödande.

Boskapskötselns afkastning i Länet torde nu mera fullt svara emot behofvet för det hela, fastän allmogen uti de magra, mycket befolkade, trakterne söderut årligen inköpa både hästar och hornboskap från andra Län, ty genom försäljning från Dahlsland anses förhållandet jemnadt; och i öfrigt förrer allmogen ett sparsamt lefnadssätt öfverallt för att kunna sälja något af lefvande kreatur samt ost, smör och andre victualier, derå priserna under de sistförflutne åren varit någorlunda fördelaktige för säljaren.

Salpeter-tillverkning, som kan anses vara ett bihang till ladugårds-skötsel, har icke haft särdeles framgång i detta Län, ehuru skogstillgången kanske skulle medgifva dess allmännare utöfvande på en del orter. Antalet af salpeterlador, som under åren 1832 med 1836 varit i drift, har hvarje år endast utgjort omkring 20, hvilka lemnat i medelafkastning omkring 300 *L* salpeter årligen.

c) *Skogar*, bestående hufvudsakligen af tall och gran, finnas ännu till stor vidd och betydenhet inom Länet, särdeles på Dahlsland, samt i Wedens, Bollebygds och Kinds härader af Westergöthland, hvarest skogen längst i söder till någon mindre del består af bok. Ek och andre nyttige löfträd växa öfver hela Länet, dock mera spridda, endast utgörande smärre skogsparker och lundar.

Skogarne äro till det mesta enskild tillhörighet och begagnas dels i samfällighet, dels storskiftade och äfven på några ställen enskiftade; varande de socknar ganska få, som icke hafva skogsandelar till hemmanen, på ettdera af nämde sätt. De, före detta, Kronan förbehållne skogstrakter i skiljde delar af Länet, hvilka varit under Eders Kongl. Maj:ts Befolkningshafvandes

disposition, nämligen fyra Krono-Parker, innehållande något öfver 29,200 tunnland och fjorton Krono-Allmänningar, med omkring 89,800 tunnland i arealvidd, hafva nu mera alla undergått sådana undersökningar till förändrad hushållning och disposition, som blifvit förordnade genom Nådiga Brefvet af den 16 Mars och Kongl. Kammar-Collegii derpå grundade Circulaire-bref af den 14 April 1824. Krono-parkerne Hunne- och Halleberg, innehållande tillhopa 12,959 tunnland, äro sedermera genom särskildt Nådigt beslut, förklarade böra bibehållas under allmän förvaltning, för att regleras till traktuggning efter nyare skogshushållnings-systemet, samt stå för närvarande under vård och tillsyn af Länsstyrelsen härstädes, äfven hvad beträffar de delar, som annars ligga inom Skaraborgs Läns gräns; och, sedan reglerings-åtgärderne hunnit slutas, har försäljning af skogseffecter årligen skett från dessa parker till ej obetydligt belopp, till exempel år 1834 för 2,729 R:dr, 1835 för 1,259 R:dr och 1836 för 2,568 R:dr, hvarjenite omkring 200 R:dr årligen influtit i mulbetes-afgifter. Parkernes skötsel och närmaste tillsyn samt bevakning besörjes af en Öfver-Jägare och nio Under-Jägare. Af Krono-parken Edsmären om 12,016 tunnland skall, enligt Eders Kongl. Maj:ts derom fattade Nådiga beslut, en areal af 2,764 tunnland bibehållas till skogshushållning, under allmän vård och förvaltning; men öfrige nästan skoglöse delar af denna park komma att dels upplåtas åt angränsande hemman, för mulbete och torftägt, dels utbjudas till försäljning i lotter; varande parkens af-rösning i förstnämde ändamål och fördelning i de sistnämde ännu under arbete. De begge å Dahlsland belägne förre Krono-parkerne Krono-Masteskogen, 9,164 tunnland, och Kroppfjäll, 3,847 tunnland, hafva, jemlikt derom vidtagne Nådige beslut och förfoganden, redan blifvit aflemnade, antingen utan ersättning eller mot bestämd afgäld, till vissa ägare af angränsande hemman och sålunda öfvergått, från allmän, under enskild äganderätt. Utaf Krono-allmänningarne äro, i följd af särskildte Nådiga beslut och föreskrifter, Brevikshult i Kullings Härad, 4,078 tunnland, och 1,370 tunnland af Risveden i Ahle härad bibehållne under gemensam vård och allmän tillsyn, för intressenternes räkning och behof; hvaremot öfrige delen af sistnämde allmänningstrakt, 11,045 tunnland, jemte Ahlefjäll, 6,418 och Wädlefjäll, 14,672, äfvensom Risveden i Kullings Härad, 1,539, Trenningshult, 1,700, Ods- eller Rönneskog, 3,450, Wåthult, 4,840, Gälaveden i Kind, 2,029, Gälaveden i Åhs 6,666, Trehörningen, 1,424, Lygnersvider, 11,649, och Spirhult, 1,473 tunnland, alla blifvit öfverlemnade till delning vederbörande intressenter emellan, fastän fördelningen på åtskillige ställen ännu hindras af derom upp-

komne rättegångar. Om vissa delar af Wedens härads allmänning, tillhoppa 21,723 tunnland, och Kuleskog eller Kronobotten, 949 tunnland, hafva uppstått rättegångar emellan Kronan och enskilde, som sökt frånvinna Kronan ägande rätten, hvilka ännu icke genom slutlig dom blifvit afgjorde, i anseende hvartill reglerings-åtgärderne emedlertid hvila.

I allmänhet är hushållningen med enskildas skogar, ehuru de vanligen bättre än allmänningarne kunnat fredas från åverkan, alldeles icke sparsam. Ett ofta omåttligt och merendels föga väl beräknadt svedjande, stark kolning och mindre noggranighet vid förefallande hyggen bidraga synnerligast till deras förminskning, jemte den inrotade vanan att hellre till bränsle fälla det friska växande trädet, än dertill använda det redan nedfallna. Skogsrödning sker sällan och äro mindre återplantering efter fälld skog, i synnerhet uti skogstrakter, som innehafvas af allmogen; och torde mycken svårighet möta, innan sådan eller annan hushållning kan införas å de allmänningsskogar, som nu mera blifvit i slikt ändamål öfverlemnade åt visse intressenter, till gemensam vård för gemensamt behof. Man bör dock väl hoppas, att det förbättrade hushållningssättet med Kronans bibehållne parker skall efter hand, i förening med tilltagande efterfrågan och dyrhet på skogseffecter, fästa enskilde skogsägares uppmärksamhet på nödvändigheten och nyttan af en omsorgsfullare hushållning med skogen och sättet att den införas. Hvad särskildt angår ekeskogen, hvartill skattehemmansägarna i de fleste delar af Länets, genom erlagd lösen, förvärfvat sig full ägande och nyttjande rätt, så kan man ännu icke klart inse hvilka följder denna anstalt må kunna medföra i framtiden: dess närmaste verkan synes emedlertid hafva varit, att ekarne blifvit mera allmänt nedfällde, i synnerhet å mindre hemmansägor, hvilket bevises af den några år bortåt befunne större tillgången på ekevirke.

Stormar hafva under de fem åren 1832 med 1836 icke gjort betydlig skada å skogarne i allmänhet, ej eller hafva desse under tiden blifvit härjade af skogseldar eller skadade af insecter; men skogsåtgången, genom afverkning och förbrukning, har naturligtvis måst ökas i och för de nya bosättningar som årligen ägt rum.

Att under sådana förhållanden, skogarne äfven under nu ifrågasvarande qvinquennium varit i aftagande, kan icke betvillas, enär detta factum dessutom tillika antydes och vitsordas af andre omständigheter. I allmänhet äro de likväl ännu tillräcklige för Länets behof och kunna fortfarande lemna till-

gång på skogseffecter till betydligt afsalu, så framt derå bättre hushållningsmetoder skulle vinna inträde och af enskilde med förtroende omfattas, hvilket dock ej torde kunna ske snart uti ett Län, der skogarne hufvudsakligen tillhöra allmogen. Ett nyttigt skogsbesparings-ämne, nämligen brännorf, är på de flesta trakter inom Länet att tillgå; men hittills begagnas detta endast till någon liten del, på södra Dahlsland och något mera i Gäseneds och Kullings härader af Westergöthland, hvilka orter såsom delvis utgörande slättland, redan lida skogsbrist, eller måste afhemta deras behof af ved och virke från aflägsne ställen.

I byggnadssättet hafva förändringar, som verkat till skogsbesparing, icke blifvit i allmänhet vidtagne, utan har tvertom allmogens tilltagande håg att bygga högre och rymligare boningshus, som på vissa orter bestå af tvänne våningar, snarare hidragit att öka skogsåtgången, äfvensom den måste hafva blifvit ökad i och för årligen tillkomne nya bostäder. Nästan alla hus på landsbygden och de fleste i städerna byggas, för öfrigt, ännu vanligen af träd; dock har en början blifvit gjord med andre byggnadsämnnens användande, nämligen sten, brändt och obrändt tegel samt kalkbruk, i Borås och synnerligast i Wenersborg, hvilket byggnadssätt vunnit efterföljd på ett eller annat ställe å landet och torde ytterligare sprida sig derstädes, sedan det blifvit medgifvet att soldattorp och äfven byggnader å militie-boställen få af slike skogsbesparande materialier uppföras. Stängseln verkställes ännu i allmänhet på skogens bekostnad; dock har bruket af stenmur omkring ägorne, äfvensom något af jordvallar, i senare tider tilltagit och jemväl bland allmogen vunnit efterföljare. Någon ingripande reform i dessa afseenden lär icke kunna förväntas, innan bristen på skogseffecter blifvit så tryckande, att den dertill tvingar.

d) Bergsrörelse. Större och rikhaltiga Jernmalmsgrufvor finnas icke inom Elfsborgs Län; men på Dahlsland fortfara Billingsfors Bruksägare att för sin nya masugn begagna malmfyndigheterna i orten; och hade, af de år 1836 arbetade ställen, tillhoppa 1,500 Sk~~z~~ erhållits. Hela tackjerns-tillverkningen hade samma år uppgått till något öfver 2,200 Skeppund samt dessutom gjutgods-tillverkningen till omkring 300 Skeppund.

På en Kopparmalms-anledning å kronoparken Edsmären, i Kullings härad, är mutsedel 1835 beviljad, hvarefter Fabrikör Kling i Alingsås låtit derstädes verkställa sprängning och anställt en grufvbrytare; men ännu har

det ej visat sig om ersättning för sålunda gjorde kostnader kan vinnas, eller företaget i det hela lyckas. Orten har brist på skog, men god tillgång på torfmossar.

Af till bergsrörelsen hörande handteringar äro Stångjerns- och Manufactursmidan samt Stålgjutning hafvudsakligen de, som med alfvar bedrifvas, hvilket sker vid 32 härdar och 21 hamrar; och efter de underrättelser, som möjligen stått att erhålla, kan tillverknings-värdet vid samtliga desse verk, på grunder, som bifogade calcul närmare utvisar, antagas, per medium, till omkring 300,000 R:dr årligen.

Två Kopparhammare inom Länet förädla årligen i medeltal 180 Skeppund köpekoppar. Tillverknings-värdet kan ej med visshet beräknas; men calculationsvis efter 150 R:dr Skeppundet uppkommer för det hela, råkopparren inberäknad, 27,300 R:dr.

Till bergsrörelsen kan för öfrigt räknas: ett Tålgstensbrott uti Wedbo härad, hvarest till afsalu förfärdigas grafstenar, milstolpar och vägvisare samt grytor och andre käril; Skifferbrott inom Nordahls härad, dervid takskiffer tillverkas, jemväl till afsalu utom orten; Qvarnstensbrott inom Nordahls och Gäseneds härad, derifrån orternes allmoge upphugger qvarnstenar för husbehof och jemväl till afyttring åt andre orter; Kalkugnar, deraf inom Wäne härad, vid foten af Hunne- och Halleberg finnas nio stycken, med rik tillgång på kalksten, hvilka vanligen för året tillverka och afsätta 1,400 tunnor kalk hvardera, hvarförutan åtskillige mindre kalkstensbrott finnas på andre spridda ställen inom Länet och begagnas till kalkbränning för husbehof; slutligen, ett Gulockers-slammeri å Semsholms säteri i Gäseneds härad, hvarifrån färgen afsättes på Stockholm, Götheborg och Borås. Värdet af tillverkningarne vid samtliga desse verk och inrättningar har ej kunnat med någon visshet utrönas.

e) *Fabriker, Bruk och öfrige Näringar på Landet*, hvilka icke höra till bergsrörelsen.

Sågverk och Sågar. Större inrättningar för virkessågning eller egentliga sågverk, finnas i synnerhet på Dahlsland och vid Götha Elf, hvaraf de vid Upperud, Trollhättan och Lilla Edet äro i särdeles fullkomligt skick. För öfrigt saknar icke någon del af Länet mindre salu- och legosågar; så att sågarnes antal i det hela uppgår till 223, som drifvas med öfver 300 arbetare

och vid hvilka 50 à 60,000 tolfter plankor, bräder och bakar årligen försågas. Värdet af denna tillverkning kan, i medeltal, antagas till ungefärligen 140,000 R:dr om året.

Sågverken på Dahlsland äro grundade på stockfångst från egne skogs-trakter, eller från skogarne i öfra delen af landet; men de vid Götha Elf belägne sågverk, alla grundade på köpetimner, förses dermed från andre orter och egentligen från Wermland. Till så vidt export åsyftats, har sågverks-rörelsen under detta qvinquennium bedrifvits med någorlunda fördel. De med beräkning på orternes behof, eller på afsättning inrikes, tillkomne mindre salu- och legosågarne hafva bedrifvits snarare med tilltagande, än aftagande, i rörelsen. Efter branden i Wenersborg har byggnadsvirke af alla slag funnit god afsättning derstädes.

Skeppsvarf äro inrättade vid Trollhättan och Gamla Lödese, för fartygs och båtars nybyggande eller reparation. Det på förstnämde ställe belägna, som är försedt med dockbyggnad vid Kanalen, har drifvits med någorlunda fördel.

Tegelbruk. Af sådane finnas inom Länet 20 stycken, dervid omkring 100 arbetare blifvit sysselsatte under arbetstiden; och utgjorde tillverknin-garnes sammanräknade värde under detta qvinquennium 15 à 16,000 R:dr om året.

Pappersbruk. Tre sådane finnas, af hvilka de 2:ne varit i gång, med 10 arbetare, och tillverkat papper för omkring 4,000 R:dr årligen.

Glasbruket vid Limmared, i Kinds härad, har hållits i jemn gång, med omkring 30 arbetare, och tillverkningen af glasvaror derstädes utgjort i värde ungefärligen 20,000 R:dr om året.

Lerkärils och Kakelugns Fabriker. Tre sådane, med sex arbetare, hafva tillverkat varor för 7 à 800 R:dr årligen.

Mechaniska Spinnerier, i synnerhet för Bomull, finnas vid Kullen och Nääs i Wädtele härad och Sjuntorp i Flundre härad, på hvilka ställen nära 300 personer, mest barn, till arbete begagnas. Hela förädlingsvärdet vid des-se 3:ne verk, af hvilka Nääs först 1834 kom i gång, kan uppskattas till om-kring 120,000 R:dr årligen.

Mechaniskt Konstväfveri vid Rydboholm i Marks härad, är inrättadt under loppet af detta qvinquennium. Samma dyrbara verk, ämnadt för 120 väfstolar, deraf 80 år 1836 varit i gång och sysselsatt 55 arbetare, till stor del minderårige barn, är försedt med alla nödiga maskiner och apparater för tillverkning, blekning appretering och pressning af hvita bomullsväfnader, såsom shirting och cambrik, med mera. Förädlingsvärdet nämde år har beräknats utgöra 37,500 R:dr, men har sedan varit i stigande.

Klädesfabrik, med tillämpning af nyare tiders uppfinningar, har under detta qvinquennium blifvit anlagd vid Nääs i Wädle härad, men först nyligen kommit något i gång.

Färgerier äro inrättade vid Kullen i Wädle härad, egentligen för färgning af turkiskt rödt bomullsgarn, och ett annat i Kinds härad, hvilket besörjer diverse färgning för Gårdfarihandels-ortens behof.

Blekeri, för blekning på Engelskt sätt, finnes äfven inrättadt vid Kullen i Wädle härad.

Garfverier finnas på landsbygden elfva stycken, hvaraf ett för läderberedning på Engelska sättet. Öfrige mindre garfverier och skinnberedningsanstalter äro att räkna bland allmogens binäringar.

Valkar och Vadmalstampar. Sådane finnas 44 stycken, af hvilka 9 å 10 i Marks härad årligen stampa omkring 200,000 alnar vadmal. De öfrige äro mindre betydliga.

Kattstensstamp, vid Trollhättan. Der beredes årligen 4 å 500 Skeppund Kattsten för Bromö glasbruks behof.

Pottaske Calcinerings-verk. Sex sådane i Kinds härad tillverka årligen 5 å 600 Skeppund pottaska, hvilken finner god afsättning.

Vid Oljeslageriet å säteriet Strömsberg i Tössbo härad har tillverkats olja för 16 å 1700 R:dr årligen.

Om Mjölqvarnarnes antal och stenparen dervid upplyser statistiska tabellen. De invid Götha Elf belägne och en del andre qvarnar, som hafva oafbruten vattentillgång alla årstider, äro i synnerhet indrägtige; och mjölqvarnarnes

narnes afkastning i det hela måste så mycket hellre vara i stigande och ganska betydlig, som sädesconsumtionen årligen ökas i bredd med en tilltagande befolkning; men att approximativt bestämma afkastningens totalbelopp låter sig ej göra med grund af tillgänglige upplysningar i ämnet.

Ungefärliga värdet af årliga tillverkningarne vid de öfrige mindre betydliga bruk, verk och inrättningar, för hvilka uppgift derom här förut saknas, har man icke eller kunnat försöka att genom calcul bestämma, i brist af grunder för ett sådant bestämmande.

f) *Binäringar.*

Jagt idkas vanligen mera till nöje och tidsfördrif, än såsom binäring; dock kan den någon gång, i synnerhet hvad beträffar rofdjursjagten, lemna bidrag till idkarens försörjning.

Fiske, till husbehof, gagnas i alla delar af Länet, hvarest sjöar och vattendrag lemna tillfälle dertill. Mera betydligt och äfven till afsalu idkas fisket i Wenern och Götha Elf, der äfven lax fångas.

Biskötseln idkas, mer eller mindre, i nästan alla delar af Länet, förnämligast söderut, dock icke eller utan framgång på Dahlsland. Partier af vax kunna således årligen försäljas utom Länet, till Stockholm och Götheborg.

Tjär- och Beckbränning bedrifves i smått på några ställen å Dahlsland och annorstädes, hvarest tjäruvirke efter nedfälld skog finnes; dock sådant endast till husbehof och afsalu åt grannar.

Kolning för jernbruken, der sådane finnas, och i öfrigt för afsalu i städerna utgör en för allmogen vigtig binäring, synnerligen på öfra Dahlsland.

Körslor för jernbruks- och sågverks-rörelsernes behof, samt forsling af köpmannagods emellan Götheborg och uppstäderna i vestra delen af riket kunna anses såsom binäring för invånarne i vissa trakter af Länet. Likaså flottning af timmer, sågstockar och virke, för dem, som bebo stränderne af sjön Stora Lee och dermed förenade vattendrag, samt af Wenern och Götha Elf.

Tillverkningen af Ylle- Linne- och Bomullsväfnader är inom södra delen af Länet och synnerligast i Marks härad en ganska vigtig näringsgren, der-

ifrån den stora befolkningen uti dessa sterila trakter hufvudsakligen hemtar bestånd. Det tillverkningsbelopp, som årligen utom Länet afsättes, genom gårdfarihandel, uppgår till omkring $1\frac{1}{2}$ million alnar, förutan band, strumpor, tröjor, vantar, täcken och ryor; och den afsättning af för hand tillverkade ylle- linne- och bomullsväfnader, som befordras genom resehandlande från Borås och Ulricehamn samt genom personer i desse städer eller på landsbygden, hvilka drifva handel i parti på andre städer och orter, är än mera betydlig, uppgående vanligen till dubbelt eller tre millioner alnar, obeträknadt hvad utom Länet blifvit tillverkad. Efter approximativ beräkning kan förläggares och tillverkares vinst af ifrågavarande väfnadsindustri anses utgöra i medeltal 375,000 à 400,000 R:dr om året. För öfrigt tillverkas husväfnader af ull, bomull och linne inom alla delar af Länet, något äfven till försäljning åt städernes invånare; och synes händighet i väfnadsyrket alltmer utbreda sig.

Läderberedning, oafsedt den som sker vid anlagde ordentliga garfverier, utgör på några orter inom Länet en allmogens binäring. Den sträcker sig dock egentligen till grannars och närboendes betjenande.

Trädarbeten, bestående af Laggkäril, Trädskor, Trädallrickar, Säll, Askar, Korgar, Väfskedar och mera dylikt förfärdigas af allmogen på åtskillige orter inom Kinds, Wedens och Bollebygs härader i synnerhet, och föras till afsalu jemväl utom Länet; dock kan förtjensten af denna binäring i det hela icke vara särdeles betydlig.

Lie- och Skärsmide, samt tillverkning af Linhäcklor, Kardor, Skrubbor, Nålar, Hakringar och mera sådant små-kram, drifves såsom bihandling af allmogen i några trakter af Kinds härad, både för Länets behof och till afyttring utom Länet.

Timmermans och Murare-handtverket utöfvas såsom binäring af allmogen i Ahle och Bjerke härader samt delar af Kullings och Wäne härader, äfvensom timmermans-handtverket uti ett par socknar på Dahlsland, närmast Wermländska gränsen. För detta ändamål ske årligen tidtals utvandringar till mer och mindre aflägsna orter utom Länet, derifrån besparade arbetslöner återbringas till ett ej obetydligt belopp, hvarje år. Dessutom finnas i Wedens härad flere hemmansbrukare, som äro så kunnige mur- och byggmästare, att de entreprenera om kyrkors samt andre större byggnaders uppförande och inredande.

Sjöfart. Seglationen på Wenern och Götha Elf, till så vidt den har till föremål jern- och trädvarors transporterande från Wermland och Dahlsland, med flere orter, till Götheborg, samt återtransport af stapelstadvaror, lemna någon biförtjenst äfven åt den allmoge, som bebor sjö- och elfstränderne; och i öfrigt förser Wädtele, Ahle och Flundre härader staden Götheborg ärligen med något sjöfolk, deraf en inkomst, fastän ringa, således jemväl torde tillskyndas hemorten, genom sjöfolkets besparade månadshyror.

Handel. Till så vidt frågan härom rör landsbyggheten, drifves i allmänhet handel med spanmål, biänvin, kreatur och andre ladugårds-alster samt skogseffecter med mera af landets production och tillverkning, som afsättes i angränsande städer och på marknader inom eller utom Länet, och från Dahlsland äfven till Norrige, merendels af producenterne eller tillverkarnes sjelfve; likväl kan denne genom Kongl. Kungörelsen den 31 Augusti 1815 för landtmannen tillätne handel, eller försäljning, icke komma i beräkning såsom särskild näringsgren, hvilket den till sin natur ej eller är. Men dessutom finnas inom de fleste orter på landet, der läge och andre omständigheter gynna slik handel i stort, en eller flere personer, som sig härmed befatta, och äfven dertill taxeras till bevillning utan att de till handels utöfvande sökt eller erhållit tillståndsbref, hvilket de ej eller torde behöfva, så länge deras handelsrörelse inskränker sig inom de genom ofvanåberopade Kongl. författning utstakade gränser; dock är troligt att dessa gränser stundom öfverskridas, när en Orts aflägsenhet från stad och deraf uppkommande behof för ortens invånare att söka förse sig med köpmannavaror från andre håll, gifva anledning till smyghandels etablerande. Inom Flundre härad äro annars vid Lilla Edet tvenne contigenthandlande bosatte, på grund af magistratens i Wenersborg utfärdade tillståndsbref.

Den så kallade Gårdfarihandeln, till utöfvande hvaraf allmogen i sju härader af Westergöthland af ålder haft rättighet, utgör ännu, oaktadt rörelsens synbara aftagande under detta qvinquennium, en verklig och för districtet ganska vigtig binäring. För närvarande begagnas samma rättighet nästan endast af Kinds, Redvägs och Åhs häraders hemmansbrukande allmoge, som till ett antal af 450 à 460 tvenne gånger om året på bestämda tider utvandra till alla delar af Riket och till Norrige, för att afyttra gårdfarihandelsortens betydliga tillverkningar, hufvudsakligen bestående i väfnader af alla inhemska slag. Utöfningen af ifrågavarande handelsfrihet, som ej saknar likartade exempel inom andra län, är, i anseende till de sju häradernes svaga

och inskränkta samt för folkstockens underhållande otillräckliga jordbruk, ett nödvändigt vilkor för allmogens derstädes bestånd och derjemte verksamma-
ste medlet till det allmännare välstånd, som visar sig både inom de orter,
hvilkas invånare begagna gårdfarihandels-rättigheten, och ibland de orters in-
vånare, som nu mera lemna denna rättighet obegagnad, sysslosättande sig
hemma med tillverkning af väfnader och förfärdigande af andre föremål för
gårdfarihandeln; och gäller detta sefnare i synnerhet om det stora och sär-
deles folkrika Marks härad, hvarest hufvuddelen af väfnaderne tillverkas,
med mycken flit och en skicklighet som förtjenar uppmuntran. Gårdfari-
handeln i och för sig sjelf, fastän underkastad äfventyr och förluster, in-
bringar visserligen ännu, oberäknadt den viast förläggare och tillverkare åt-
njuta, en ungefärlig inkomst af 60 å 70,000 R:dr om året.

Handtverkerier på landet. Enligt för sista året af detta qvinqvennum,
eller 1836, till Kongl. Commerce-Collegium ingången berättelse, funnos
samma år på landsbygden 418 skräddare, skomakare, snickare, smeder,
murare och glasmästare; hvarförutan 35 personer der arbetade på egen hand
i andra handtverksyrken; och begagnades af alla desse tillhopa 292 lärningar.

Undantagande för de betydligare binäringarne inom södra delen af Lä-
net, nämligen väfnads-industrien och gårdfarihandeln, har det icke varit
möjligt att med någon sannolikhet utröna den ungefärliga inkomst alla öfrige
kunnat lemna, emedan uppgifter härom i allmänhet saknas och svårligen stå
att erhålla. Binäringarnes förhållande jemförelsevis emot förra qvinqvennum
låter icke eller bestämma sig vidare, än hvad beträffar väfnadsindustrien,
som snarare till- än aftagit, och gårdfarihandeln, som betydligt aftagit,
egentligen från och med 1834.

I afseende på Land- och Vatten-communicationerne, hvilka i allmänhet
äro någorlunda tillräcklige, fastän de ytterligare kunna fullkomnas, bör sär-
skildt här anmärkas: att Wenersborgs hamn blifvit på statens bekostnad
förbättrad, dels genom en ny dambyggnad, som skyddar hamnen mot nord-
liga stormar, dels genom muddring och en påbörjad ny brobyggnad öfver
segelleden, der vägen till Dahlsland framgår; äfvensom att den backiga och
svåra landsvägen emellan Borås stad och Fläskjums gästgifvaregård blifvit
aflyst, sedan ny väg i stället anlagts af ett för ändamålet bildadt bolag, som,
till ersättning för förskjutne kostnader, 20 å 25,000 R:dr, fått rättighet upp-
bära vägtull å nya vägen; hvarförutan, på flere ställen, undersökningar skett

eller pågå om tilltänkte nya väganläggningar och för gamla backiga vägars omläggande.

§. 4.

Politisk Författning.

a) *Kammarverk.* Under åren 1832 till och med 1836 har icke något hemman förfallit i ödesmål, ej eller har något nybygge blifvit på krono-allmanning upptaget; men ett ödeshemman, som fordom utgjort helt mantal, är tillåtet att åter upptagas med frihetsår intill 1885. Åtta, under förra åren å allmanningstrakter anlagde, nyhemman hafva ingått i skatt. Wattenmjölqvarnar med 23 par stenar, en vädermjölqvarn och 13 sågar äro till anläggning beviljade; och hafva 10 förut anlagde wattenmjölqvarnar ingått i skatt.

Med hemmansklyfning har öfverallt fortfarits, men isynnerhet på slättbyggen af Dahlsland. Dessutom hafva en mängd jordlägenheter blifvit, genom förpantning eller annorledes, upplätue från skattlagde hemman till längre besittning och nyttjande, äfvensom många jordtorp blifvit anlagde, hvilket allt bidragit till landets bebyggande och odling, dertill jemväl ägoskiften och utflyttningar från byalag i ej ringa mån medverkat. Hemmansbruket sköttes 1836 af 18,745 possessionater, boställsinnehafvare och andre sjelfägande eller sjelfständige jordbrukare samt af 4,623 arrendatorer och hälftenbrukare. Vid 1832 års slut var antalet af de förstnämde 16,000; lärande den betydliga tillökningen hafva uppkommit mest genom hemmansklyfningar, dernäst genom förpantningar på visse år, och minst genom jordsafsöndringar för evärdelig tid. Länets samtliga landtmätare hafva under loppet af detta qvinquennium afslutat 431 laga ägoskiften, förutan andre för rättningar. Oberäknadt alla de nya bostäder, som på ofvanberörde flere sätt tillkommit, har man jemnt fortfarit med anläggning af backstugor och inhysestorp, samt med bebyggandet af små jordlotter, ofta blott till plats för stuga och potatestäppa. Om följderna af och betänkligheter emot slike bostättningar återopas hvad 2 §. af denna underdåniga Berättelse innehåller med afseende på obesutna folkmängden.

Den enda Kronan förbehållne kongsgård, som finnes i Länet, nämligen Ollestad i Gäseneds härad, är upplåten adeliga Gyllensvärdska ätten till

bruk och nyttjande, emot gamla rëntans utgörande efter markegångs förvandling.

Postgårdarne i Länet äro 40, svarande mot 34 hela hemmantal, hvarförutan flere i sednare tider inrättade poster fortskaffas genom antagne extra postförare. Gästgifvaregårdarnes antal uppgår på landsbyggeden till 90, som tillhopa motsvara $51\frac{7}{8}$ i hemmantal. Länets fem städer halva dessutom hvardera en gästgifvaregård, underhållen af staden.

Strömrrensningar, till förekommande af öfversvämning på odlade eller odlingsbara ägor, hafva å flere ställen blifvit verkställda på orternes bekostnad.

b) *Statsbidrag*. Deras värdesbelopp å hvarje beskattnings- och prestations-titul utvisas af statistiska tabellerne, särskildt för hvart slags hemman och för hvarje näring. Till upplysning om visse förhållanden, som härmed äga sammanhang, får dessutom i underdånighet anmärkas följande:

Efter roteringsindelningen uppställer och underhåller Elfsborgs Län, till Rikets försvar:

af Westgötha regemente, som är indeladt till cavalleri, men afsutit på 30 år	208	man
Elfsborgs infanteri-regemente	1,191	„
Westgötha-Dahls dito, 6 compagnier	900	„
Båtsmanshållet	87	
jemte städernes contingent	<u>60</u>	147 „
Den år 1826 tillkomne ordinarie roteringen för dittills orotera- de hemman svarar emot	5	„
och extra roteringen, efter skedd jemkning i detta roterings- besvär	155	„

Hela kostnaden för Rustning och Roterung utgör, enligt statistiska tabellen för landet, hvilken är grundad på de från hvarje fögderi särskildt gjorde och sins emellan, i följd af olika förhållanden, skiljaktige beräkningarne, 125,593 R:dr, hvartill kommer vacance-afgiften i fredstid för städernes båtsmansnummer 2,268 R:dr 35 sk. 10 r:st eller tillsammans 127,861 R:dr 35 sk.

10 r:st. Roteringsprestationen, som nu mera, efter allmännaste förhållandet, beräknas och bestämmes till visst värde årligen, vid markegångssättningarna, har sålunda år 1836 ansetts motsvara för hvarje soldat-rote vid Elfsborgs och Westgötha-Dahls regementen, vanligen bestående af $1\frac{1}{2}$ mantal, äfvensom för Westgötha regementes hvarje rusthålls nummer, 45 R:dr, samt likaledes för ett helt hemman tillhörande båtsmans-roteringen 10 R:dr Banko.‡

Sammanräknade beloppet af alla i Länet belägne rusthålls-stammars och augmenters för rustningen anslagne räntor utgör efter medeltalet af 1832 med 1836 årens markegångspris 28,179 R:dr.

Den kostnad Länet får vidkännas i och för Beväringsskyldigheten har hittills icke varit, och är icke eller nu, upptagen uti statistiska tabellerne i saknad af föreskrift derom. Men här torde böra anmärkas, att samma kostnad, som utan tvifvel är att räkna bland statsbidragen, torde kunna approximativt beräknas till värdet af 2 dagsverken per man i och för beväringssmönstringarne;

således för 2,500 man à 16 sk. dagen	1,666: 32.
samt halfva värdet af 16 dagsverken per man i och för den	
approberade styrkans öfningsmöten; följaktligen för 1,100 man	
à 8 sk. dagsverket	2,933: 16.
	<hr/>
	eller tillhopa årligen 4,600: —

Clereciets aflöning ingår endast till så vidt i statistiske tabellerne, som den af skattdragande hemman, inrättningar, näringar och personer särskildt och årligen utbetalas. I sådan del rättar den sig merändels efter tiondesättning och gamla eller nyare öfverenskommelser, som dels äro af Kongl. Maj:ts stadfästade för viss tid, eller ock i allmänhet endast gälla för den lönade prestmannens tjenstetid. Utgiften härtill, inberäknadt kyrkobetjeningens aflöning, är för ena orten så olik emot den andra, att hvarje från det hela dragen slutsats om samma utgifts belopp på hemmantal, eller annorledes, skulle blifva förvillande. Detta onus är dock ganska säkert på landsbyggden ett bland de betydligaste, då beloppet deraf kanske uppgår till 15, 20, 25 och ända till 30 R:dr Banko på helt mantal om året, oberäknadt

de såkallade jura stolæ. I städerna deremot äro invånarnes afgifter till Clericiet jämförelsevis mindre och således vanligen föga betungande.

Med afseende på fattigförsörjningskostnaden anmärkes, att den i allmänhet är för lågt upptagen uti statistiske tabellerne, som för landet grundats endast på de uppgifter kronofogdarne kunnat förskaffa sig, och hvilkas ofullständighet blifvit bevisad genom de, i följd af Kongl. Circulairbrevet den 9 Maj förlidet år, från fattigvårdsstyrelserne directe infortrade uppgifter och beräkningar öfver fattigvårds-anstalterne och kostnaden därför under året 1836. Enligt sammandraget deröfver, som, jemte underdånig berättelse i ämnet, ingått till Ecclesiastik-Expeditionen, utgjorde samtliga understödstagarne inom Länet, bestående dels af värnlöse fattige barn och ständige äldre fattighjon, dels af tillfälligtvis behöfvande, 5,947 personer, eller ungefärligen en trettondefemtedel af dåvarande folkmängden, och sammanlagde fattigvårds- och underhållskostnaden 100,198 R:dr 46 sk. 6 r:st. oberäknadt, på de flesta ställen, gifne allmosor till såkallade husfattige och kringvandrande tiggare. Af nämde kostnadssumma kan likväl föga mer än hälften anses hafva utgått genom beskattning på församlingarne, emedan det öfriga synes hafva härflutit antingen från barnhus och andre inrättningar, i egenskap af underhållsmedel, eller ock från räntorne af donerade lägenheter och capitaler samt från fattigandelen af visse sakören, med mera.

Skjutsningsbesväret på landsbygden bestrides i fredstid med fyra hästar af hvarje derifrån icke lagligen befriadt helt hemman; men då reserv- och fångskjutsen nu mera kan anses ersatt med den lega, som för skjutsningen erhålles, har endast kronoskjutsen jemte hållskjutsen, på de få ställen denne sednare ännu utgöres, blifvit såsom onera upptagne. I öfrigt är hållskjutsen i allmänhet inom Länet afskaffad, utan att deraf förmärkts någon särdeles olägenhet för resande, helst som reservskjutslagen och andre invid landsvägarne boende hemmansbrukare tälla om den resandes fortskaffande, samt reservlagen dessutom på många ställen äro indelade uti inre och yttre tourer, deraf den inre fortskaffar resande utan förebud, och den yttre, från gästgifvargårdarne mera aflägs, resande som begagna förebud.

För väghållningen på landet erfordras årligen från och med fyra till och med sexton öke-dagsverken af hvarje helt mantal, i förhållande till localen, samt något mera vid tillfälliga större skador å vägarne; och genom
dessa

dessa dagsverken, beräknade efter ett medeltal af markegångspriserne, med tillägg af brobyggnadskostnaden, har uppkommit den summa tabellen innehåller för detta onus, och hvilken, fördelad lika på förmedlade hemmantal, svarar emot 11 R:dr eller något deröfver på helt mantal ärligen. — Egentligen är dock väghållningsbesväret, när vägarne jemnt och försvarligt underhållas, icke betungande i förhållande till hvad ziffran sålunda derom utvisar, emedan bidraget dertill för det mesta utgår in natura, eller genom arbete, på sådane mellantider af året då hemmansbrukaren och hans dragare äro mindre upptagne af andra göromål och körslor; men det är sannolikt att väghållningsbesväret blifvit drygare eller erfordrat flere dagsverken, sedan väglagningstiden och vägsynerne förflyttades in på sommaren, och likväl förenar sig dermed den allmänna olägenhet, att vägarne nu äro ojemna och tunga för trafiken under sommarmånaderne, då de annars borde och kunde vara goda. Nämda olägenhet torde dock motvägas af den omständigheten, att väglagnings verställande sommartiden anses falla sig beqvämligast för de väghållningsskyldige i allmänhet, och fördelaktigare i det fall, att den inträffar på en tid då jordbruksarbetet lemnar mera ledighet dertill, än vår och höst, i synnerhet när missgynnande väderlek för brukning och skörd försvårar detta sednare angelägna arbete.

Hvad tabellerne upptaga under rubriken: Diverse Afgifter, Onera och Allmänna Besvär, utgår på landsbyggen för Kyrko-, Prestegårds- och Tingshus-byggnad, Inqvartering, Skallgång och andre Jagtanstalter, Tingsgästning och Häradstjenares aflöning, Curhusmedel, Barnmorske-aflöning, Djeknepenningar, Collect- och Stamboksmedel och Riksdagsmanna-arfvode, samt i städerna för Kyrko-, Skole-, Rådhus- och andre publike byggnader, Brandredskaps underhållande, Magistraters och Stadsbetjentes aflöning, Inqvartering, Curhusmedel, Djeknepenningar, Collect- och Stamboksmedel och Riksdagsmanna-arfvode, med flere tillfällige communal-utgifter. Beloppet af samtelige dessa afgifter, både i det hela och för hvarje del särskildt, är alltför olika, orter och städer emellan, att kunna sammamföras och beräknas till något visst å hvarje hemman, bruk, invättning, näring eller person, med den tillförlitlighet i calculen, som för ändamålet skulle erfordras.

I fråga om stats-bidragens verkan på näringarne genom den tyngd de directe medföra, finnes icke anledning att nu, mera än förr, anse ständiga räntorne tryckande, i och för sig sjelfve, ej eller någon viss näring framför

den andra utaf dessa räntor belastad. Hvad jordbruksnäringen särskildt angår, borde det väl snarare vara tvertom, sedan, genom hemmanens fortgående klyfning i sednare tider, hemmansskatten blifvit för hvarje jordbrukare betydligt mindre än fordom, då hemman vanligen innehades hela eller klufne i halftva och fjerdedelar, och nyodlingar sällan ägde rum, emedan odaljorden ansågs vara för brukaren tillräcklig. Deremot kan icke nekas, att ju jordeboks- och hemmantalsräntan, samt, jemte den, alla efter hemmantal utgående onera, träffat och träffa hemmanen olika, i förhållande till de mer och mindre lindriga eller stränga grunder, som vid skattläggningen varit gällande och vunnit tillämpning, samt förnämligast i följd af den större eller mindre förändring, hemmanen under tiden genom odling, bättre eller sämre häfd och brukning, mistning af skog och fiske eller på annat sätt undergått, allt likväl olikheter, som endast vid ny refning och skattläggning skulle kunna jemnas; och desutom måste man medgifva, att ständiga räntornes förvandlande till penningar, efter årligen fastställande markegångspris, medförer en osäkerhet i beräkningen af hemmanens utskylder, som vid missväxtår har för jordbrukaren menliga följder, synnerligen relativt till den förnämligaste räntepersedeln: spannmål, och hvilken olägenhet må hända skulle afhjelpas genom för längre tid, till exempel 5 eller 10 år, gällande markegångssättningar. Det synes och vara utan tvifvel, att en betydlig lättnad skulle enås för skattdragande hemman, som äro indelade till aflöning för Stater och Corpser, om desse hemman kunde få utgöra sine ständige räntor till Kronan directe och aflöningarne utgå från Kronans cassa, då likhet åtminstone härutinnan vunnnes emellan alla hemman af lika natur; ty onekeligen äro indelade skattehemman för närvarande mera betungade, synnerligen i afseende på afrads- och kronationdespannmålen, än de skattehemman, hvilkas räntor förblifvit Kronan behållne.

Öfrige statsbidragen äro antingen tillkomne eller jemkade under sednare tider, och passa således, i de fleste fall, närmare efter närvarande förhållanden, samt anses i allmänhet icke vara till hinder i någon näring genom den tyngd, de directe medföra, så länge de icke synbart inskränka näringsidkarens förmåga att, med utvidgande af sin verksamhet, öka näringen och förkofra sig i välstånd.

För den egentligen jordbrukande hemmansinnehafvaren skulle väl de skattebidrag synas vara minst betungande, som få utgöras i persedlar och med arbete: merendels föredrag dock äfven denne att utgöra sine skatter

till Kronan eller rättagaren med penningar, när sådant kan ske på skäliga villkor; men samma anmärkning gäller icke om vissa prestationer, som åtfölja hemmansbruket och äro af beskaffenhet att nästan oundvikligen böra fullgöras in natura, nämligen med arbete, såsom väghållning och skjutsning, med flere; och huru mycket tidens förändrade skick bidrager, i förening med tjenlige författningar, att förändra begreppet om tyngden af sådana prestationer, kan bäst slutas af förhållandet med gästgifveri-skjutsen, deraf endast hållskjutsningen nu, af bonden åtminstone, i allmänhet anses såsom betungande, under det han gerna begagnar reserv-skjutsnings-skyldigheten, för att åt sig inbringa någon contant inkomst genom den i sakernas närvarande ställning tillräckliga skjutslegan. Krono-brefbäringen åter, som vanligen beräknas lika med skjutsnings-prestationen, är ett vida drygare onus, sedan all embetsbrevvexling blifvit i sednare tider mångdubbelt ökad, emot förr; och ehuru brefbärings-turen tidtals ombytes emellan de hemman inom hvarje ort, som äro så belägne, att de härvid kunna användas, och fastän den nogaste tillsyn äger rum emot krono-brefbäringens missbrukande, förspörjes likväl ofta klagan öfver det tryckande i brefbärings-skyldigheten; men detta är oskiljaktigt från sjelfva saken och kan således icke annorledes afhjelpas, än genom särskilde förmåners beviljande åt brefbäringshemman.

Såsom bihang, till upplysande af grunderne för persedle-värdets beräkning i tabellerne, medföljer slutligen vidfogade Sammandrag öfver 1832 till och med 1836 årens markegångar.

c) *Politie*. Öfver Lagarnes verkställighet samt ordningen och säkerheten uti Länet, väkar Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande med oafbruten omsorg, dervid biträdd af underlydande tjenstemän och betjente, hvilkas antal synes vara snarare för litet, än för stort, och torde vid folkmängdens ytterligare tillväxt blifva otillräckligt. I afseende på allmänna polisen begagnar Konungens Befallningshafvande ganska sällan, och endast vid högsta nödvändighet, rättigheten att utfärda nya stadganden och vitesförbud. Ordning och sedlighet inom församlingarne, med hvad mera, som tillhör Kyrko-disciplinen, eller dermed står i ett närmare sammanhang, vårdas af kyrko-råden och församlingarne sjelfva, hvarvid de byordningar och andre öfverenskommelser, som för hvarje ort äro antagne, vinna tillämpning efter omständigheterna. Mängden af föreskrifter i desse hänseenden ökas dessutom beständigt genom nya socknestämmo-beslut; och det synes nästan som ville lättheten för församlingarne att på sådant sätt och för tillfället inom sig

göra författningar uti ämnen, som ofta icke äro tillräckligen begränsade, i visse fall urarta till en egen, mera nitfull än rättsenlig, lagstiftning.

I det hela innefattar detta slags lagstifnings-arbete en oformlig massa af idéer och förslager, synbart framkomne mest genom intrycket af enskildte eller tillfällige förhållanden, och besluten, ehuru utmärkande nitälskan för ordning och godt skick, förråda nog ofta en frånvarande bekantskap med allmän lag, likasom saknad beräkning på möjligheten att verkställas. Så hafva, till exempel, förekommit socknestämмо-beslut: att icke någon hemmansägare skulle få antaga utsocknes brukare, torpare eller tjenstehjon öfver 40 år gamla, vid äfventyr att sjelf underhålla dem när de blifva fattighjon, för hvilket ansvar hemmanet skulle anses inteknadt; att de, som olöfligen sälja bränvin, skola plikta mera än, och ända till dubbelt emot hvad allmänna författningar för slik förbrytelse stadga; att icke någon fattig må gifvas mera än han kan förtära på stället vid En R:drs vite; att ransakning efter tjufgods må verkställas hvarst och af hvilken som helst, utan iakttagande af den ordning lag hjuder, med mycket mera dylikt, tillräckligen vittnande, att denna Communal-lagstiftning hvarken stadnat inom behörige gränser, eller kan vara gagnelig såsom den nu utöfvas. Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har väl, vid alla tillfällen, då sådane lagstridige beslut kommit till dess kännedom, skyndat att undanröjda desamma; men emedlertid har det icke kunnat annat än förvilla mängdens begrepp om lag och laglydnad, att ordningar vid socknestämmor föreskrifvas, som antingen icke äro rättsenlige eller icke kunna göras gällande.

Ordningssmannainrättningen, för omkring 15 år sedan tillkommen, och nu mera antagen i Länets fleste delar, synes vara ämnad att utgöra det första stadium på Municipalitetsbanan, och Ordningssmännen bestämde att vara police-magtens medhjelpare, i hvilket afseende de äro berättigade att med sin uppmärksamhet intränga i samhällslifvets flere förhållanden, samt äro i utöfningen af sin tjänst ställda under det skydd lagen tillägger dem, som Konungens Befallningshafvandes bud och ärender föra, äfvensom medgifne handräckning af Krouo-Betjeningen. Befattningen såsom ordningsman uppdrages vanligen åt de bättre och förståndigare ibland allmogen och anses innebära ett heders- eller förtroende-uppdrag, som någon gång ganska väl motsvaras; men ordningssmannaskapet kan dock icke hafva betydligt inflytande på samhällsskicket så länge det saknar den stödjepunkt inom hvarje ort, en ordentlig Municipal-styrelse skulle lemna. Kirko-råden kunna

väl i vissa fall fylla denna lucka, då till deras omvårdnad hörer vidmagt-hållande af ordning och sedlighet inom församlingarne och de äfven, med Kyrkoherden till ordförande, utgöra ett slags domstolar, berättigade att med offentliga varningar och föreställningar, samt äfven med åläggande af böter, näpsa och bestraffa mindre förbrytelser emot kyrko-disciplinen och andre dermed gemenskap ägande ordningar. Desse myndigheter, som i allmänhet gjort sig aktade, synas derföre uppfylla sitt föresatta ändamål; men deras verkningsskrets är mycket begränsad och torde ej heller lämpligen kunna utvidgas till alla police-ärender inom församlingen, oberäknadt de ekonomiska, ehuru de å en del ställen hafva på sin lott sundhets- och fattig-policen, de der åter på andre ställen äro splittrade i särskilde afdelningar, merendels under Kyrkoherdens ordförandeskap.

Vid sådane förhållanden med police-magten, och då, så som här i Länet, nu hysande 216 å 217,000 invånare, spridde på 114 qvadratmil, dess anseende och verksamhet hufvudsakeligen måste upprätthållas på landsbyggen af de Konungens Befallningshafvande directe underlydande Sex Kronofogdar och Tjugufem Länsmän, hvilka dessutom hafva en mängd andre, till en del mera vidsträckte åligganden, och hvarförutan endast Tre Landsfiscaler äro att tillgå i egenskap af allmänna åklagare, — må det anföras såsom ett stort och talande bevis på folkets böjelse för ordning och laglydnd, att desse viktige samhällselementer äro öfvervägande, och allmänna säkerheten större än i flere andra länder, om icke fullkomlig; och den oväldige torde deraf göra slutsatsen: att Läns-Styrelsen och dess underordnade söka uppfylla sin bestämmelse, äfven i desse hänseenden.

För att lemna ett ungefärligt begrepp om mängden och omfattningen af de ärender och göromål, som åligga Läns-Styrelsen, torde böra nämnas, att de vid Lands-Cantzli- och Lands-Contors-Expeditionerne incaminerade och anmäldte målens antal utgjorde 1832: 13,260, 1833: 10,622, 1834: 10,195, 1835: 11,249 och 1836: 11,296 stycken, deribland en stor del varit särdeles viktige, eller ganska vidlyftige, samt således erfordrat flerfaldig handläggning och beredning samt mycket arbete, innan de kunnat slutligen afgöras. Oberäknadt alla dessa göromål och ärender, tillhörande Läns-Administrationn i det hela, deltagar Landshöfdingen personligen uti Pröfnings-Committé och Markegångssättning, Roterings- och Recruerings-commissioner, Mönstrings-förrättningar, tvenne Beklädnads-directioner, tvenne Boställs-directioner, tvenne Lazarets- och Curbus-directioner och tvenne Hushållnings-Sällskaps-

förvaltningar, förutan andre mera tillfällige sammankomster och förrättningar.

Af Uppfostrings- och Undervisnings-anstalter för folket äro följande befintelige på Länets landsbyggd. Östad Barnhus i Östad socken af Ahle härad, inrättadt 1774 af framlidne Commerce-Rådet N. Sahlgren, medelst donation af Östad säteri, 7 mantal med $\frac{1}{3}$ aflyst rå och rör, $12\frac{15}{16}$ mantal fräse och frälsränta dessutom af ett mantal, samt en i Rikets Ständers Bank insatt capitalfond af $16,666\frac{2}{3}$ R:dr Specie. Antalet på barn, som af Barnhus-inrättningen underhållas, uppgår årligen till omkring 100, hvilka njuta vård och uppfostran af åboerne å de Barnhuset underlydande hemman, samt undervisning uti en på säteriet uppförd och efter vaxelundervisningsmethod inrättad skola. Vaxelundervisnings-skolor finnas dessutom: En vid Trollhättan för 60 å 70 barn, inrättad och underhållen på Trollhätte Slussverks-Bolags bekostnad; En uti Mellby pastorat, grundad på betydligt anslag af ägaren till Kobergs säteri, Friherre N. A. Silfverskjöld; En uti Skallsjö socken af Wädle härad för 150 barn, med husrum för en del af barnen, grundlagd och i allo bekostad af ägaren till Nääs säteri P. W. Berg, som äfven aflönar läraren; En vid Upperuds bruk i Nördahls härad, hvilken underhålles i godt stånd och till betydlig omfattning på Bruks-bolagets bekostnad; En vid Billingsfors bruk, i Wedbo härad, inrättad och underhållen af samma Bruks-bolag, samt En vid Bäckafors, äfven i Wedbo härad, hvilken är inrättad och underhålles af Bruksägaren C. F. Wærn på Baldernäs, hvarjemte slike undervisnings-anstalter äro under inrättande vid Hvittlanda och Lisefors bruk i Tössbo härad, genom Bruksägaren M. Sahlins försorg. För öfrigt äro enskilda skolor inrättade: uti Sätilla pastorat af Marks Härad, den genom donation tillkomne så kallade Setheliuska skolan, som kan jemföras med Apologist-skolor, och der 50 å 60 barn undervisas af 2:ne lärare, samt njuta till en del understöd under skolgången; uti Frendefors pastorat af Sundahls härad, en Catechet-skola med ordinarie lärare, som lönas af församlingen; uti Gerdhems och Björke socknar af Wähne härad, Fors' socken af Flundre härad samt Örby och Kinnaromma socknar af Marks härad, äfvensom några få andre socknar, vanliga barnskolor, dervid lärarne lönas af församlingarne. Om harna-undervisningen på landsbyggden, i allmänhet, gäller eljest hvad 2 §. af denne underdånige Berättelse uti sådant ämne innehåller. Dock är för det uppväxande släktets bildning ett verksamt steg taget under loppet af ifrågavarande qvinquennium, dymedelst att, sedan en af Länets invånare sammanskjuten arbetsbusfond

blifvit genom omsorgsfull förvaltning ökad till 12,000 R:dr B:co, har Kongl. Maj:t, på underdånigt förslag af Länsstyrelsen, i Näder bifallit att räntan af detta capital hvart 3:dje år utdelas såsom understöd för ordentlige folkskolors inrättande, på ställen der församlingarne kunna förmås att sådane anlägga.

Helsovården uti Länets, till så vidt den innebär omsorgen att vara uppmärksam på folkets helsotillstånd samt undersöka om, eller bota och hämma smittosamma sjukdomar, bestrides under Eders Kongl. Majts Befallningshafvandes uppsigt af de för sundhets-polisen inrättade localstyrelser, med biträde af fyra Provincial-läkare, stationerade uti Wenersborg, Borås, Alingsås och Ulricehamn. På förstnämnde tvenne ställen befinna sig äfven Länets begge Lazarets- och Curhus-inrättningar, som under sednare åren blifvit upprätthållne allenast genom de medel Länets invånare dertill årligen sammanskjutit. Examinerade Barnmorskor äro väl på några ställen till finnandes och städerne sakna icke deraf nödigt antal, men på landsbyggheden äro sådane icke ännu allmänt antagne. Vaccinatorer finnas deremot inom alla orter. — Med afseende på husdjuren, har helsovården blifvit under detta qvinqvennum någorlunda reglerad, på så sätt, att Hushållnings-Sällskapets begga Afdelningar anskaffat, på Sällskapets bekostnad, tjenliga hus och byggnader för Veterinär-inrättningar både i Wenersborg och Borås, dervid särskilde Djur-läkare blifvit anställde och lönas, den i Wenersborg till en del, samt den i Borås helt och hållet, af Hushållnings-Sällskapets medel.

Fattigförsörjningsanstalter äro öfverallt vidtagne, med anledning af derom gällande författningar; så att tiggeri just icke behöfver tålas vid vanlige förhållanden med årsväxt och näringstillfälle, fastän det äfven då ej alltid kan förekommas; men efter svårare missväxter bjuder nödvändigheten att medgifva sådane fattige personer och hushåll, som icke njuta allmän fattigvård, att för lifsbergning begära allmosor, åtminstone inom egne församlingar. Sättet för antagne fattighjons underhållande är skiljaktigt emellan församlingarne, och vanligast äro, på landet, alla hemmansinnehafvare indelade rotevis, att föda ett eller flere fattighjon, hvaremot på andra ställen åt fattighjon utdelas understöd i spannemål eller penningar, eller och beggedera, hvartill fond samlas genom öfverenskomne bidrag. I allmänhet hafva öfverenskommelserne om fattigförsörjningen det fel, att afvika från primitiva beskattningsgrunden, stadgande, att en hvar, som icke sjelf är i behof af andras hjälp, bör bidraga till församlingens gemensamma fattigvård, och att deremot hafva tillämpat beskattningen endast på hemman och näringar

samt synlige tillgångar, och ofta allenast på hemman, hvarigenom händt, att den talrika classen af torpare, fördels- och förpantnings-innehafvare, backstugusittare, bruksarbetare, inhyses-hjon och daglönare med flere, hvilken class de individer oftast tillhöra, som belasta allmänna fattigvården, merendels undgå att bidraga till fattigförsörjningen under deras ungdoms-, helso- och välmagttid. Att anspråken på fattigunderstöd blifvit i sednare tider ökade, åtminstone i förhållande till den ökade folkmängden, är dessutom ovedersägligt och kan egentligen tillskrifvas de här förut i 2 §. angifne orsaker, som befordrat den obesutne folk-classens hastiga tillväxt.

Ett för detta Län stiftadt Hushållnings-Sällskap, försedt med af Eders Kongl. Maj:t Nädigst fastställda stadgar och nu mera arbetande på tvenne Afdelningar, som halva sammankomster i Wenersborg och Borås, bemödar sig väl att uppmuntra till odlings- och näringsflit samt till i allmänhet nyttiga företag, men finner icke bland Länets invånare det deltagande, som skulle understödja stiftelsen och befordra en större verksamhet, hvilket kan antagas härröra deraf, att Länets jord innehafves och skötes, med få undantag i hvarje ort, af hemmansbrukande allmoge och andre än smärre jordbrukare. Föremålet för Sällskapets omtanke är äfven vidsträckt och af natur att ej medgifva någon hastig eller starkt i ögonen fallande framgång. Hushållnings-Sällskapets capital-tillgångar utgöra omkring 13,000 Riksdaler, hvarförutan Sällskapet är ägare till Veterinär-inrättningarne i Wenersborg och Borås.

Sockne-magaziner finnas inrättade endast uti 27 à 30 socknar: och de äro således ganska få, jämförelsevis emot socknarnes i Länet stora antal. De befintlige sockne-magazinernes fonder äro dessutom obetydliga, relativt till socknarnes folkmängd och utsäde, med afseende på spanmålsbehöfvat efter missväxter; så att de knappast kunna ingå i beräkning vid sådana tillfällen, helst som grunderne för inrättningen merendels förutsätta spanmåls-lagrets utlånande årligen, vid vårtiden, för att efter påföljande skörd återlevereras in natura med viss uppgäld, men hvilket icke gerna kan ske, då svårare missväxt inträffar och det skulle vara mest af nöden att återbekomma länen, till understöd för utsädes-behöfvande delägare.

Föreningar om ersättning till jordbrukare som lidit skada på grödan af frost, hagel, storm och vattenflöde äro träffade endast inom några pastora-
ter,

ter, eller socknar, och sådant på mindre bestämda grunder. I öfrigt har denna angelägenhet blifvit lemnad till behandling för tillfället, då allmänna välviljan skulle behöfva att i ofvannämnde ändamål påkallas; dock har, mig veterligen, någon så beskaffad ersättnings-fråga icke hittills blifvit väckt, hvarken på grund af ingångne öfverenskommelser, eller eljest. Allmännare missväxt, dervid Staten behöft träda emellan med undsättning, har under loppet af detta qvingvennium lyckligtvis icke ägt rum; utan har tvertom allmogen kunnat under tiden afbördade de undsättningsskulder, den ådragit sig efter 1826 och 1830 årens missväxter.

Sparbanker äro för några år tillbaka inrättade uti Wenersborg och Borås samt sednare uti Alingsås och Åmål; hvarförutan en sådan blifvit förberedd äfven uti Ulricehamn.

Brandstods-föreningar äro på landet allmänt ingångne, dels häradsvis, dels pastorats- och socknevis samt uppfylla hufvudsakligen det dermed åsyftade ändamålet.

Anstalterne till Rofdjurs utödande bestå nu mera nästan ensamt uti de öfverenskommelser, som, dels förut, dels ock i följd af Kongl. Brevet den 19 Junii 1830, blifvit ingångne, antingen häradsvis eller pastoratsvis, om förhöjde skottlönens utgifvande, dertill så väl hemmansbrukare som andre på landet boende kreatursägare förbundit sig sammanskjuta nödige medel. Dessa öfverenskommelser, som i allmänhet afslutades för fem år, äro nu åter förnyade för andre fem år och hafva redan vunnit Nådig stadfästelse för sådan ytterligare tid. — För öfrigt anställas både mindre och större skallgångar, när omständigheterna göra sådane nödvändige, och de af någon Orts invånare begäras; och hafva flere Björnar blifvit sednare åren fällda vid större skall, som varit anställde under Engelsmannen Lloyds ledning.

I afseende på ordningen vid Gästgifverierna äro erforderlige föreskrifter, i öfverensstämmelse med allmänna författningarne, gifne och kungjorde samt i dagböckerna intagne. Oberäknadt Gästgifvaregårdarne, som i allmänhet åtnjuta näringsfrihet och betala afgifter derför, finnas på landsbyggheden allenast 13 och i städerna 25 tillätne krogar och näringsställen.

För Fångvården, till så vidt den af Statsverket bekostas, äro Länsfångelser inrättade i Wenersborg och Alingsås, hvilka likväl egentligen begag-

nas såsom förvarings- och bysättningshäkten. I öfrigt hålla härader och städer särskildta fångelserum, till fångars förvarande medan ransakning om dem vid Under-Rätterna förehafves. Fångars transporterande och bevakande under transporten sker nu directe på Statens bekostnad, med gästgifveriskjuts och genom tillsatte Fång-Gevaldigrar; och må anmärkas att fångspillingning under transporter har inträffat mera sällan sedan nyssnämnde bevakningsanstalt vidtogs.

Marknader. Förutan sjutton marknader uti Länets städer, äro på landsbyggden särskilde marknadsplatser utsedde, der tillhopa aderton marknader årligen hållas. Dessa af ålder brukliga sammankomster för handel och köpenskap äro vanligen mycket besökte och anses äfven vara nödvändige, såsom medförande lättnad och fördel vid utbyte eller afsättning af stads- och landtmanna-producter; och de smärre oordningar, som någon gång kunna dervid förefalla, utgöra således ej något skäl till marknadens afskaffande, så länge erfarenheten vitsordar att marknadsställets läge och öfrige omständigheter befordra ofvanförmäldé allmänt nyttiga trafik. Marknadernas antal här i Länet synes dessutom icke vara stort, jemförelsevis emot Länets arealvidd och folkmängd, samt med afseende på tillvarande local-förhållanden.

§. 5.

Städer.

a) *Wenersborg.* Grundlagd under Drottning Christinas regering, på Hufvudnäs då varande säteris ägor vid södra ändan af Wenern, som här, genom den lilla sjön Wassbotten och Carlsgraf förenar sig med Götha Elf, samt förmedelst slussarne vid Brinkebergskulle, Trollhättan, Åkerström och Ström med Elfvens utlopp och hafvet. Staden, till en början befolkad från den urgamla staden Brätte, som varit belägen en half mil längre söderut vid slutet af sistnämnde lilla sjö, har ett för handel och sjöfart ganska gynnande läge, samt omgifves af en bördig och välbehodd landsort. Jemte de genom Konung Gustaf Adolph den Stores stadfästelsebref, af den 4 Januari 1620, gamla staden Brätte tillförsäkrade jordägor och lägenheter, blefvo genom Drottning Christinas privilegier, af den 12 November 1646, för Wenersborgs anläggning donerade Hufvudnäs säteri med derunder lydande hemman och

herrligheter, hvarförutan Staden sedermera inköpt till mulbete tvenne mindre hemmansdelar, så att Stadens hela område, svarande emot $7\frac{3}{4}$ hela mantal, utgöres af vid pass 3000 tunnland jord, deraf omkring $\frac{2}{3}$ delar äro till åker och äng uppodlade, samt innehafvas och brukas till ungefärligen halfva arealen af Stadens invånare och andre, som derå förvärfvat besittningsrätt, hvaremot andra hälften, bestående för det mesta af Gammelstadsjorden, ännu är bibehållen åt Staden till gemensam disposition, och utarrenderas för Stadens räkning, tillika med Hufvudnäs-ön och sågverket derstädes.

Sjelfva Staden, som förut var indelad uti 344 hela tomter, förutan 38 projecterade, men ej begagnade, samt på de förstnämnde var tätt bebyggd med 217 hus och gårdar, ödelades natten emellan den 4 och 5 October 1834 af en håltig vådeld så totalt, att endast 18 smärre hus i Stadens yttre delar blefvo kvarstående jemte Kyrkan, Landshöfdinge-residensets Corps de Logis, Krono-bageriet och Länshäktet. Efter föreslagen och af Eders Kongl. Maj:t i Nåder fastställd förbättrad plan är Staden nu mera betydligt utvidgad, och antalet af hela tomter 433, som för det mesta redan blifvit bebyggde med 191 nya enskilde hus och gårdar, mer eller mindre fullbordade, deribland 3 af brändt tegel, 4 af obrändt sågspånstegel, 24 af kalkbruk och 160 af träd, hvarförutan Läns-lazarettet är åter uppbyggt samt grunden lagd till flera enskilda nya hus; men Stadens publika byggnader, nämligen: Rådhus, Skolhus och Presthus äro ännu icke påbörjade, ej eller den i stället för afbrände flyglarne ifrågakomne tillbyggnaden å Läns-residens-huset. Den antagne nya planen afser, i första rummet, att bereda åt handel, sjöfart och näringar alla de fördelar Stadens förträffliga läge erbjuder, och är för öfrigt beräknad att, jemte Stadens förskönande, öka tillgången på rymliga och sunda boningsplatser, samt för framtiden sätta Staden i säkerhet mot större eldsvådor, för hvilket ändamål Staden blifvit genom torg och öppna platser skild från öster till vester i 2:ne hufvuddelar, med 200 alnars afstånd emellan hvardera, och ytterligare, genom 2:ne, 30 alnar breda, afskärningsgator, från norr till söder, i 6 districter, äfvensom försedd med ny hamngata invid segelleden och med 2:ne nya torg. Såsom understöd i och för nya planläggningen, som förutsatte en mängd gamla byggnadstomters inlösen och inköp af jord till nya byggnadsquarter, har Eders Kongl. Maj:t i Nåder anslagit 20,000 R:dr af nionde hufvudtiteln; och beviljades Staden vid sista Riksdag, en summa af 150,000 R:dr såsom lån för byggnaders uppförande af sten, tegel och slikt ej eldfarligt ämne, nämligen: att användas till

enskilde tomtägare 125,000, och för Stadens publike byggnader 25,000 R:dr. Som Stadens rysliga öde väckte det ömaste deltagande hos Svenska allmänheten, hognades äfven dess husvilla befolkning med rika gåfvor, från alla landsändar och jemväl från utländsk ort, till det anmärkningsvärdt stora beloppet af emellan 80 till 90,000 Riksdaler Banco; genom hvilka alla betydliga hjälpkällor det endast kan förklaras, huru Staden mäktat på så kort tid åter resa sig ur gruset och invånarnes skakade välstånd någorlunda upp-rättas, så att handel och andre näringar kunnat återvinna deras förra lif.

Stadens bestånd grundar sig hufvudsakligen på handel och sjöfart. Jordbruket bidrager äfven betydligt dertill och handtverkerierne något; äfvensom den omständigheten icke är utan inflytande, att Läns-residenset med thy åtföljande inrättningar här befinnes.

Handeln har till föremål dels att förse Staden och kringliggande orter med salt, sill och dylike förnödenheter samt utländska drycker och specerier, jemte vanliga kram- och bodvaror, äfvensom efter missväxtår med spanmål, dels commissionsaffärer för Wermlands invånare i afseende på deras jern och trädvarubandel, samt i allmänhet med spanmål, brännvin och andre landt-manna-varor af ortens production. Man klagar, dock mindre än förr, öfver handelns aftagande, men mera öfver sjöfartens förfall; och visserligen måste den fria trafiken med Norrige, som öppnat tillfälle för invånarne på Dahls-land att föra jordproducter till och afhemta stapelstadsvaror från Fredriks-hall, något verka till minskning uti minuthandeln för Wenersborgs och Åmåls städer: åter, i afseende på sjöfarten, är det notoriskt att Wermlands jern-bruks- och sågverksägare nu, mera än förr, transportera sina effecter på egna fartyg ända till Götheborg, äfvensom att Bohusländska Skärgårdsinbyggare börjat, med deras storbåtar, dela förtjensten af fraktfart uppå Wenern och Götha Elf. Likväl visar det sig af flere förhållanden, att handelsrörelsen i det hela härstädes snarare tillagit, än aftagit, under åren 1832 med 1836, hvilket till någon del lärer varit följden af de högst betydliga penningesum-mor, som utgifvits för Stadens bebyggande å nyo, och hvilka hufvudsakli-gen stannat inom nästgränsande landsorter, samt derefter förmånligt åter-verkat på Stadens handelsrörelse.

Handtverksrörelsen, som i allmänhet ännu är mindre betydlig, idkas dessutom icke, då man härifrån undantager några verkstäder, som berömligen skötas, med den ordning och drift, som skulle kunna bidra till handt-

verkeriernes förkofran. Stadens handverkare äro således för det mesta obemedlade eller fattige, hvilket tvifvelsutan härrörer mindre af något deras allför stora antal, än af den omständigheten, att de nya handverkare, som efter utståndne läroår nedsätta sig såsom mästare, merendels sakna erforderlige förlagstillgångar och stundom äfven skicklighet att med ordning börja och med drift sköta sine handtverk. Flere kunnige handtverkare från andre orter hafva likväl under sednare åren, och i synnerhet efter eldsvådan, etablerat sig härstädes.

Tillförseln på Stadens torg och marknader, af spanmål, victualier och andre landtmannaproducter, är någorlunda ymrig; men priserna derå, som tillförne kunde kallas lindriga, jemförelsevis mot en del andre städer, hafva under sednare åren uppstigit, härrörande sådant från ökad concurrens af köpare, till hvilken Ångbåtsfarten äfven något bidragit. Spanmålshandel, hvar till de Staden angränsande productiva landsorterne skulle lemna godt tillfälle, idkas ännu icke inom Staden i någon tillräklig scala, hvilket åter torde komma att ske framdeles, vid förändrade omständigheter med spanmålshandeln i allmänhet, i synnerhet som Stadens handlande och trafikerande, under Stadens återuppbyggande efter eldsvådan, bland annat jemväl afsett behovet af större varu-upplags-magaziner. Hvad artikeln spanmål beträffar, svarar emedertid icke denna Stad, betraktad såsom afsättningsställe, emot det öfverskotts-förråd, som från landet är, eller skulle vara, att årligen afyttra, och kan följagtligen ej eller hafva, i sådan del, allt det inflytande på landets cultur och jordbruksnäringen Stadens fördelagtiga läge synes antyda, helst som Stadens egen jord hel och hållen användes till framalstrande af spanmål och slike nödvändighetsvaror, som eljest skulle från landet uppköpas. I Staden hålles årligen tre marknader, som vanligen äro mycket besökte af trafikerande, och hvarvid varu-omsättningen de sednare åren synbart ökats.

I Staden finnes en Lärdomskola, fördelad i 3:ne classer, med ett till större delen af framlidne General-Auditören Gyllenheim doneradt Bibliothek, deraf likväl mycket genom 1834 års eldsvåda förstördes. Skolan är tills vidare inrymd uti en Staden tillhörig barackbyggnad, som uppfördes genast efter eldsvådan, och hvilken äfven hyser Vexelundervisnings-skolan, som, beräknad för 150 barn, underhålles på Stadens invånares gemensamma bekostnad.

För allmän sjukvård har Staden icke någon särskild inrättning, men lönar i detta afseende Stads-Läkare och Stads-Chirurg, hvarförutan ena Provincial-Läkaren är stationerad i Staden.

Fattigvårdsanstalterne, som förvaltas af en för ändamålet inrättad Committé, äro efter eldsvådan å nyo ordnade och betydligt utvidgade, i mån af det större behof nämnde olycka, jemte cholerafarsoten, som borttryckte många fattige föräldrar, lemnande efter sig värlösa barn, gemensamt för- anledt. — Till fattigfondens förstärkning hafva Stadens invånare anslagit 6666 $\frac{2}{3}$ R:dr B:co af gåfvomedlen, att såsom räntebärande capital öfverlemnas till Fattigvårds-Committéen; men som fattigförsörjningen sedermera årligen medtagit omkring 1200 R:dr B:co, hafva Stadens invånare, oagadt samma anslag, måst göra betydliga tillskott hvarje år.

I afseende på Drätselverket anmärkes, att detta nu mera förvaltas af en särskild drätselkammare, försedd med af Eders Kongl. Maj:t den 20 Februari 1836 i Näder fastställt reglemente. Derefter äro flere nyttiga förändringar i drätselförvaltningen vidtagne, bland annat den, att ny aflönings- och utgifts-stat blifvit uppgjord och hos Eders Kongl. Maj:t föreslagen, hvilken nyligen jemväl erhållit Nädig stadfästelse. — Oaktadt de gemensamma extra utgifter, Staden måst vidkännas i och för den olyckliga eldsvådan, befinna sig Stadens financer i någorlunda godt skick, så att inbördes utskylderne hittills icke behöft ökas; men det är fara värdt, att sådant ej kan undvikas framdeles, innan Stadens publika byggnader varda åter uppförde och andre allmänna arbeten fullbordade samt låneskulden till Riksgälds-Contoret blifvit amorterad. Sedan Stadens rättighet att uppbära hamn- bro- och vägpenningar af segelfarten förbi Staden är vorden öfverlåten på Styrelsen öfver Segelfartsanstalterne emellan Wenern och hafvet, emot Två Tusende Riksdaler Banco ersättning årligen till drätsel-cassan, har Staden icke vidare någon direct inkomst af tolag eller dylike afgifter.

Nya byggnads- och brand-ordningar, uppgjorde och föreslagne efter eldsvådan, hafva i Näder blifvit för Staden fastställda; och äro dess gemensamma brandsläcknings-anstalter emedertid, med ansenlig kostnad, satte uti ett bättre och någorlunda fullkomligt skick; hvarförutan en frivillig brand-corps blifvit organiserad, med särskild lättrollig attirail.

b) *Atingsås.* Först behyggd af flyktade invånare från det af fienden uppbrände Ny Lödese; och har 1619 erhållit sina äldsta privilegier af Ko-

ning Gustaf Adolph den Store. Staden är belägen inom Kullings härad, emellan sjöarne Gersken och Mjören, och indelad i 201 hela tomter, samt innehar donerade $5\frac{1}{8}$:dels hemmantal, hvilkas areal-vidd utgör, förutan skog och betesmark, 574 geometriska tunnland, som begagnas till åker och äng.

Stadens tillvarelse beror af handel, fabriker och handtverkerier, samt jordbruk.

Handelsrörelsen, som egentligen består i utminuterung af vanliga köpmannavaror, är inskränkt genom Stadens belägenhet nära Götheborg. Fabriksnäringsen, som idkas vid 2 klädesfabriker, 2 strump-fabriker, 1 läderfabrik och 2 färgerier, har under detta qvinquennium verksamt bedrivits och i synnerhet har Klädesfabrikören Kling betydligt utvidgat och förbättrat sin fabrik, med anbringande af sednast uppfunne machinerier och inrättningar. Handtverkerierne uti denna lilla Stad skötas med mera omsorg och framgång än i Länets flesta öfrige städer, hvilket likväl företrädesvis gäller om garfveri- och kakelugnsmakare- samt kopparslagare-handtverken.

Det betydliga jordbruket omkring Staden skötes med drift och omtänka; och må anmärkas, att här infördes först i Riket potates-odlingen af Jonas Ahlströmer, som då äfven anlade planteringar för tobak och färgstoffer; men desse senare äro längesedan förvandlade till åker och äng, så att stadsjorden nu mera uteslutande användes för åkerbruk och boskapskötsel, samt till stor del, för odling af potates i och för bränviusbränningen, som utgör en vigtig binäring.

På landtmannaproducter saknar Staden icke tillförsel, som, vid ofvanberörde förhållande med Stadens eget jordbruk, är snarare öfver än under behovet. — Stadens inflytande på kringliggande landsorts cultur och näringar kan således icke vara betydligt, och faller åtminstone icke starkt i ögonen. — I Staden hålles årligen fyra marknader, som äro temligen besökte af trafikerande.

Inom Staden är en Lärdoms-skola, som finnes i godt skick, under tillsyn af Rector och tvenne Colleger, hvilka njuta lön af allmänna medel och enskilde donationer samt busrum af Staden. Äfven finnes der en vèxell-undervisnings-skola, som rymmer 150 barn, gemensam för Staden och landsförsamlingarne samt grundlagd genom Eders Kongl. Maj:ts frikostighet och några enskilde bidrag. För Läraren har Alingsås socken anslagit räntor-

ne af trenne små jordlägenheter, som blifvit från Kronan återvunne; men dessutom saknas hvarje annan lönetillgång, än den pastor kan årligen insamla genom frivillige bidrag, af församlingarnes invånare.

Fattigförsörjningen, hvartill Stadens invånare sammanskjuta medel, vårdas sorgfälligt af en derfor inrättad Committé och har ådragit Staden betydliga kostnader. För helsovården lönar Stadens cassa en Läkare, som nu tillika är Extra Provincial-Läkare uti det efter 1828—30 årens Riksdag inrättade Tredje Provincial-Läkare-districtet.

Stadens Drätselverk förvaltas af en särskild Commission, i öfverensstämmelse med derom af Eders Kongl. Maj:ts fastställt reglemente; och hafva flere nyttiga förbättringar å Stadens gator, broar och allmänna platser i sednare åren skett, genom denna Commissions försorg.

c) *Borås*. Staden är anlagd under Konung Gustaf Adolph den Stores regeringstid, år 1622, förnämligast med afseende på den rese- och gårdfari-handelsrörelse, som derstädes ännu i dag idkas och hvaraf Stadens bestånd hufvudsakligen beror: för öfrigt grundar sig detta på vanlig bod- och minut-handel, fabriker och handtverkerier samt endast i mindre mån på jordbruks-skötsel.

För rese- och gårdfari-handeln, som med drift sträcker till alla delar af Riket och äfven till Norrige, uppköpa Stadens handlande högst betydliga partier af inhemska linne- och i synnerhet ylle-väfnader från Skåne, Halland och Småland samt äfven från andre oter, af hvilka ylleväfnaderna till stor del stampas, färgas och beredas inom Staden och i dess granskap, till tjenlig handelsvara; hvarförutan Stadens handlande äro förläggare till eller uppköpare af betydliga andelar i de bomullsväfnads-artiklar som tillverkas i Staden och egentligen uti den landsort deromkring, hvarest väfnads-industrien har sitt säte. Bod- och minut-handeln med vanliga köpmannavaror är deremot inom Staden föga vigtig, i afseende till stapel-orten Götheborgs nära belägenhet; men omsättningen på Stadens torg med landtmannaproducter, och i synnerhet spannmål, är ganska liflig, så att en stor del af Skaraborgs Läns invånare och de jordbrukare uti Elfshorgs Län, som vanligen afföra deras öfverskotts-spannmål till Borås, finna derstädes säker och merendels förnämlig afsättning dels till Stadens inbyggare och handlande samt dels, och för det mesta, till allmoge och uppköpare från de Staden omgif-

omgifvande folkrika trakter, som räknas till Gårdfarihandels-districtet, och i hvilka jorden icke framalstrar nog spanmål för folkmängdens behof. Af fabriker förtjena färgerierne egentligen att särskildt nämnas, såsom varande af större betydighet. Goda handtverkerier af alla nödige slag, deribland garfverier med vidsträckt rörelse, saknas icke inom Staden; och för öfrigt bedrifves både fabriks- och handtverks-näringarne med ordning och omtänka. Stadens jord användes för det mesta till frambringande af foderväxter och potates, men föga för spanmåls producerande; och synes, vid jemförelse af alla dessa förhållanden, slutföljden blifva: att Borås Stad, betraktad såsom afsättningsställe, utöfvar i flere afseenden ett nyttigt och betydligt inflytande på cultur och näringar inom så väl Elfsborgs Län, som ofvannämnde flere angränsande Län. I Staden hålles årligen fyra mycket besökta marknader, som verksamt bidraga till varuomsättning och trafik.

Ut i Staden befinner sig en allmän Skola, som förestås af Rector och Collega och till hvars bestånd Staden något bidrager. Nära derintill finnes en på Stadens bekostnad väl ordnad och underhållen Gymnastik-inrättning; och är jemväl i sammanhang med fattigvårdsanstalterne, en Vexelundervisnings-skola inrättad, der 70 till 90 fattige barn njuta fri undervisning äfven på Stadens bekostnad; hvarförutan Stadens invånare genom frivillige bidrag underhålla en särskild Söndags-skola för handtverks-lärlingar och andre ynglingar af de industriella och arbetande classerne; hvilket allt vittnar om den upplysta och nitiska omsorg för medborgerlig bildning, som råder i denna Stad. Fattigförsörjnings-anstalterne, i och för sig sjelfve, äro äfven på ganska god fot och med omtänka vårdade; åtnjutande fattighjonens dels underhåll på fattighuset, som är rymligt och tillika hyser vexelundervisnings-skolan, dels månatligt understöd i penningar, beräknadt efter större eller mindre behof. Sjukvården bestrides af Stads-Läkare och Stads-Chirurg; och dessutom har ena Provincial-Läkaren sin station i Staden, med kringliggande härader till district.

Den förhärjande eldsvådan 1827, som medtog allt hvad 1822 års brand skonade, samt det derefter nybyggda till största delen, hade i allmänhet försatt Stadens invånare från ett välmående och bärsgadt, i ett skuldsatt och fattigare tillstånd; men Stadens under detta qvinquennium jemna och lifliga rörelse har, i förening med invånarnes omtänka och industri, betydligt förbättrat ställningen, oagadt husägarna ännu häfta för betydlig del af er-

hållna byggnadslånen och invånarne gemensamt, likaledes, för lånet till återuppförande af Stadens publice byggnader. Emellertid är Staden nästan helt och hållet återbebyggd med vackra och väl underhållna hus, för det mesta af träd, äfvensom planeringen af torg, gator och allmänna platser, i öfverensstämmelse med nya regleringen, fortgått med oafbruten drift, så att Staden nu förete ett ganska prydligt yttre, med rymliga torg och öppna platser samt reguliera och till en del ovanligt breda gator.

d) Ulricehamn. Har vackert läge vid sjön Åsunden, ej långt från stället, hvarest den gamla staden Bogesund varit belägen. I anseende till donationens uråldrighet saknas all upplysning om hemmantalet på den jord, Staden nu innehar; varande den dock i sednare tider ansedd svara emot 5 mantal; och utgöres den af 64 tunnland 14 kappland öppen åkerjord, 410 tunnland 8 kappland ängsmark och 1115 tunnland 8 kappland skogs- och betesmark.

Lika med Borås, idkar Ulricehamn en vidsträckt rese- och gårdfari-handel, som äfven utgör egentliga grunden för Stadens bestånd, i öfrigt beroende af vanlig stadsmanna-handel samt fabriker och handtverkerier, jemte något jordbruk.

Inom Staden tillverkas, med utmärkt färdighet, en mängd husväfnader, hvilka, jemte dervarande bomulls- och yllefabrikers tillverkningar samt på landet särskildt uppköpte betydliga partier inhemska varor af dylik beskaffenhet, vinna afsättning genom rese- och gårdfari-handeln. Stadens öfrige handel är mindre betydlig och handtverksrörelsen ringa, samt jordbruket, som annars med omsorg skötes, ej eller af särdeles mycken betydenhet. Tillförseln af spanmål, egentligen från Skaraborgs Län, och af victualier från den Staden kringliggande landsort, är mer än tillräckligt svarande emot behofvet för Staden; dock tryter det oakadt icke afnämre, emedan stor del af invånarne inom de tillgränsande häraderna, som hafva rättighet till gårdfarihandel och den utöfva, årligen behöfva köpa spanmål. Staden är således icke utan fördelaktigt inflytande på cultur och näringar uti de landsorter, som derstädes söka och finna afsättning för öfverskotts-producterne af deras jordbruk och industri. Tre marknader hållas årligen inom Staden, hvilka anses bidraga till trafikens lifvande.

En i Staden befintlig allmän Skola, till hvars underhållande Stadens invånare bidraga, skötes af Rector, som tillika är Comminister, och en Colle-

ga. Dessutom är en Folkskola, förenad med Söndags- och Handtverks-skola, i Staden inrättad, för omkring 70 barn, och underhålles ensamt på Stadens invånares bekostnad. För helsovården lönar Staten egen Läkare, och den fjerde, efter sista Riksdag, i Länet tillsatte Provincial-Läkaren är dessutom stationerad uti Staden, med kringliggande härader till district. Fattigförsörjningen bestrides till någon del genom räntan på en af Eders Kongl. Maj:ts lemnad gáfva och för öfrigt genom nödige sammanskott af Stadens invånare.

e) *Ämål.* Denna Stad har, likasom Wenersborg, fördelen af ett godt läge för trafik med hamn vid Wenern; och grundar den sitt bestånd hufvudsakligen på handel och sjöfart samt i öfrigt på handtverkerier och jordbruksskötsel.

Handeln består uti minut-rörelse med vanliga köpmannavaror, deraf förlaget vanligen tages från Götheborg, och sjöfarten har till föremål dels detta förlags transporterande, samt dels fragtresor med jern och trädvaror för Dahlslands och Wermlands bruksägares räkning. Om handelns och sjöfartens tillstånd, samt orsaken till dess förmenta aftagande, gäller hvad som är anmärkt i lika ämne för Wenersborg.

Handtverkerierne äro icke särdeles betydliga, men förse likväl Staden och kringliggande landsbyggd, till en del, med handtverksarbeten. — Jordbruket går endast ut på att framalstra säd och foderväxter till husbehof, samt skötes med omsorg.

På Stadens torg och tre årlige marknader är tillförseln af spanmål och victualier från angränsande delar af Dahlsland och Wermland liflig, samt mer än tillräckligt motsvarande consumptionen inom Staden: för hvad som öfverskjuter infinna sig dock gemenligen afnämare från tillstötande skogs- och brukstrakter. Stadens tillvarelse är således icke utan vigt för landsbyggen deromkring, genom befordrande afsättning på producterne af dess cultur och näringar.

I stället för den förut befintliga enda Pedagogien, med Stadens Commi-nister till Lärare, har år 1836 öppnats dels en Lärdoms-skola, hvars två första classer, som intagit vid deras öppnande omkring 40 lärjungar, till en början blifvit försedde med Lärare, dels ock en Folkskola, deri 80 à 90 barn efter Vexelundervisningsmethod handledas. Lärdomsskolan underhålles genom Stats-anslag, med vanligt biträde af Staden, och Folkskolan hufvudsakligen genom afkastning af donationer.

För sjukvården lönar Staden, gemensamt med ägarne af närliggande bruk, en speciminerad Läkare. Fattigvården handhafves af Magistraten och utsedde Committerade, samt är för Stadens invånare ganska kännbar, intilldess uppkommen tvist om en till förbättrade fattigvårdsanstalter donerad fond kan hinna slutligen afgöras.

Stadens Drätselverk, som förvaltas af en särskild Committé, njuter i årlig inkomst af sjöfarten, såsom hamn- och vågpenningar, per medium 400 R:dr om året.

För samtliga Städerna får i underdånighet till slut anmälas, att Magistraternes hit afgifne berättelser, som för de föregående begge qvinquennierne innehållit mer eller mindre bestämda uppgifter om stadsmanna-näringsarnes aftagande, visa i så måtto ett annat förhållande dermed hafva inträdt under ifrågavarande qvinquennium, som de nu beskrifva Städernes handel och borgerliga rörelse i tilltagande, snarare än aftagande. — Omdömet härutinnan är jag så mycket heldre befogad dela, som det understödjes af ögonskenliga bevis; och orsaken till tilltagandet synes mig äfven uppenbart finnas i det tillfredsställande factum, att hemmansbrukande allmogens välstånd förkofrats under de af goda eller medelmåttiga skördar utmärkte åren 1832 med 1836; derunder spanmålspriserna varit för jordbrukaren någorlunda fördelagtiga och omsättningen af landsbyggdets öfrige producter jemn, hvilket allt haft till följd att allmogen, äfvensom arbetande folk-classen i allmänhet, kunnat betala och förbrukat mera än förut af köpmannavaror samt af fabrikers och handtverkeriers tillverkningar. — Mätte ej utvecklingen till det bättre, i alla dessa afseenden, för mycket återhållas af nästförlidna årets missväxt och den ännu herrskande stränga vintren, hvilkas nedtryckande verkan, ty värr! är omisskänlig.

Wenersborg, å Lands-Canzliet den 31 Mars 1838.

P. SANDELHIELM.

A. P. Sandberg.

F. H. Gasslander.